

ראשית דבר

בקונטרס זה נידון בעניין חרם רבינו גרשם מאור הגולה, ונביא כמה שאלות ותשובות שנכתבו על ידי גדולי ישראל במשך הזמן. כל מקום שהבאנו תשובה, נסנו לכתוב אותו אות באות ומילה במילה כמו שהודפס. בתשובות האלו כתבו גרשם, גרשום וגם גרשון. כתבו רבינו וכתבו רבי. בקונטרס זה נסנו לכתוב כמו שמצאנו בתשובה. גם השתמשו הרבה בראשי תיבות. כתבנו אותם כמו שהם במקורות. וכל זה כדי שלא תצא תקלה מתחת ידינו.

הקדמה

בענין חרם רבינו גרשם מאור הגולה
לפני בערך אלף שנה רבינו גרשם מאור הגולה
החרים על כמה דברים. מהם על מי שנושא
אשה על אשתו, ועל מי שמגרש את אשתו בעל
כרח. עיקר הדיון פה יהיה בענין מי שנושא
אשה על אשתו, אבל אותם תשובות דנים על
שתי התקנות.

טעם החרם שלא לישא אשה על אשתו לא
משום חשש איסור אלא משום קטטה (הגהות
מרדכי כתובות סי' רצא בשם ר' אביגדור,
הובא בדרכי משה סי' א' ס"ק י"ב ולבוש שם
י' וב"ש ס"ק כ"א, תשובת הר"ן סי' מ"ח).
ומהר"ם פאדווא (סי' י"ד) כתב טעם דבגלות
אולי יהיה בעיה בפרנסה או מאחר שתיקן
רגמ"ה שאינו יכול לגרש אשתו בעל כרח, אם
יכול לישא שניה אולי יקניט הראשונה
ויריב אתה כדי שתקבל גט וזה הסבר של
הטעם משום קטטה. ורב יעקב עמדין כתב
שהטעם מפני סכנה מהנוצרים שמחשבים גבר
אחד עם שתי נשים כאילו הוי ניאוף.

ויש לשאול שאלה: בספרותנו לא הוזכרו
הרבה אנשים שלקחו יותר מאשה אחת. וגם
בזמן האחרון במקומות שתמיד התירו לקחת
שתי נשים כמו תימן ופרס, רק מעוט קטן לקחו
יותר מאשה אחת. יש לנו כלל דבדבר דלא

שכיחה לא גזר ביה רבנן. אם כן למה היה צריך רבינו גרשם מאור הגולה לגזור בענין זה? אלו שלקחו שתי נשים היו מיעוטה. ואלו שביניהם היה קטטה היו מיעוטה דמיעוטה. ויש לתרץ שאע"פ שבדרך כלל לא גוזרים בדבר דלא שכיח, בדבר שהתוצאה היא הזק גדול, כן גוזרים. ופה רגמ"ה היה מפחד דאפילו אם אחד מאלף יקח שתי נשים יבא על ידי זה פוגרומים נגד כל היהודים.

מה תקפו של חרמים אלו בזמן הזה ואיך להתייחס אליהם? מה דיניהם באופן כללי ובספק?

ההמון עם, ואפילו הרבה מלומדי תורה ואפילו מקצת רבנים לא עיינו ואפילו לא למדו ענין של חרם רבינו גרשם מאור הגולה (חרגמ"ה) ויש אפילו שמתביישים ללמוד או לדבר בענין. הם לוקחים כדבר פשוט שהאיסור לישא אשה על אשתו בתוקפו לכל הגברים בכל מקום ולכל זמן, ואפילו אם שמעו שבמקרים רחוקים מתירים את החרם, מחשבים את זה לדבר מוזר מאד ולא נקי לגמרי. וההמון חושבים שהאיסור לישא שתי נשים (או יותר) חמור כאיסור עריות. על כן ועל כרחי לקחתי אל לבי הדברים של שני גדולי האחרונים, הגר"א ורב יעקב עמדין שמצוה לפרסם ולהסביר ענין של חרם רבינו גרשם מאור הגולה בזמן הזה.

ואלו דברי הגר"א, הובאו בספר מעשה רב השלם עמוד רעו אות ד' "וכתב הגאון ר' שמואל העליר רבה של צפת במכתב הסכמה לספר "ב"י החדש" לר' עקיבא יוסף שלזינגר ב"יד טבת תרל"ו: "...מעיד אני שמים וארץ, כי שמעתי כמה פעמים מאת כבוד הרב הגאון החסיד כקש"ת מו"ה ישראל בעהמ"ח ספר פאת השולחן זצוק"ל, אשר שמע מאת הגאון האמיתי מוה"ר אי' מוולנא זע"א, כי אם היה עולה בידו שני דברים, היה מבטל תורה ותפילה, ומסבב מעיר לעיר, והוא א', לבטל חרם דר"ג בענין שתי נשים כי בזה יהיה התקרבות הגאולה, והשני הוא כשישאו הכהנים ידיהם ויברכו ברכת כהנים בכל יום, ובזה לא ביאר טעמו."

ואולי התקרבות הגאולה מרמז על הגמרא עבודה זרה ה. "אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף"

כל אחד שמכיר את הגר"א קצת יודע שהגר"א היה צדיק נפלא ולא רק גדול בדורו אלא אפילו היה במדרגה של הראשונים או יותר. ובמשך שנה לא ביטל מלימוד תורה אפילו חמש דקות. אם כן מה שאמר שהיה מבטל מתורה ותפילה לבטל חרם רבינו גרשם חשוב

מאד. שני דברים האלו לא עלו בידו, לא זכה בחייו לבטל חרגמ"ה וגם לא שהכהנים בחוץ לארץ ישאו כפים בכל יום. כשהגיעו תלמידיו לארץ ישראל, זכו שיהיה נשיאת כפים בכל יום. ולא שמענו שעשו טקס מיוחד לשנות המנהג של חוץ לארץ. רק כשהגיעו לארץ העמידו את הדבר על עיקר הדין. ובענין ב' נשים גם כן לא שמענו שעשו טקס מיוחד לבטל את חרם רבינו גרשום אבל מסתמא תלמידי הגר"א שחדשו והחזיקו קהילת האשכנזים בא"י לא קבלו עליהם חרגמ"ה בתורת תקנה חדשה ולא בתורת מנהג חדש כנגד רבם, אלא הניחו את הדבר על עיקר הדין כמו שפסק הבית יוסף רבן של ארץ ישראל שאין חרם רבינו גרשם שיך בא"י אפילו לאשכנזים. ובפרט שכל עניני נשואין היו אז תחת בית דין של הספרדים. ואלו שלא נשאו שתי נשים בפועל היה מסיבות חיצוניות כמו חסרון פרנסה, אבל בודאי הניחו הדין בארץ ישראל כמו שהיה מקודם. ורק כשהתחזקו קהילות ההונגרים בארץ ישראל, אולי הם נהגו חרם רבינו גרשם אבל הפרושים בודאי לא קבלו עליהם איסור בדבר כנגד רבם.

הגאון רב יעקב עמדין בשאילת יעב"ץ ח"ב סי' טו כתב בענין חרגמ"ה "(ונתקיים בנו בעו"ה ויתערבו בגוים וגו' לכן מהראוי הי'

לבטלו) הלא אמרו שלא גזר אלא עד סוף אלף החמישי, אבל בר מן דין הבו דלא לוסף, ואין לך בתקנ' חדש' אלא המפורש בה" ובהמשך התשובה כתב: "ומהראוי הי' למנוע מלאסור ליהודי שתי נשים משום איסור דבחוקותיהם לא תלכו, רק משום שהוא בשב ואל תעשה וגם מחמת הסכנ' ליהודים השוכנים בין הערלים כשנושאים שתי נשים הוצרך רגמ"ה לגזור איסור זה שלא מן הדין." נראה פשוט שיותר טוב היה שלא לעשות התקנה, ומה שעשו היה מפני אונס וסכנה, וכדאי לבטל התקנה.

הרמב"ם הלכות ממרים פ"ב ה"ו-ז כתב "הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו שרוב הקהל יכולין לעמוד בה. ואחר שגזרה פקפקו העם בה ולא פשטה ברוב הקהל הרי זו בטלה [משמע מעצמו, בלי היתר מיוחד] ואינן רשאים לכוף את העם ללכת בה. [הל' ז'] גזרו ודימו שפשטה בכל ישראל ועמד הדבר כן שנים רבות ולאחר זמן מרובה עמד בית דין אחר ובדק בכל ישראל וראה שאין אותה הגזירה פושטת בכל ישראל. יש לו רשות לבטל ואפילו היה פחות מבית דין הראשון בחכמה ובמנין.

הרמב"ם כתב שאפשר לבטל גזירה שנגזרה
בסנהדרין של ע"א, קל וחומר בתקנה שנתקן
בזמן הראשונים.

והתקנה של רבינו גרשם לא פשטה בכל
ישראל, שהרי עד היום בתימן, פרס, אלג'יר
ושאר מקומות עדיין נושאים כמה נשים
שרוצים.

ומה שמדינת הערב רב אוסרת והכריחו
הרבנות מטעם לאסור, אין לו שום תוקף כלל
וכלל, כי אפילו במקום ששייך דינא דמלכותא
דינא, אין להם זכות בעניני מצות ובא"י שלא
שייך דינא דמלכותא דינא על אחת כמה וכמה,
והרבנות מטעם לא קבלנו עלינו. ולא תקנו
למגדור מילתא או להרבות שמירת התורה
אלא מפני שמקצת אנשים התביישו בחשבם
שלקחת יותר מאשה אחת אינו מודרני ואינו
מערבי מספיק. וכנראה שגם הם לא מחשיבים
את התקנה, כי ג"כ מצריכים החתן הספרדי
לשבע שלא לישא אשה שניה.

מכל זה רואים שאפשר לבטל התקנה, וכדאי
לבטלו, אבל בינתים לא עמד בית דין לבטלו.
ע"כ, אנו צריכים לדעת מה הדין עד שיבטלו.
אבל נראה מדברי הגר"א ורב יעקב עמדין
דבמקום שאפשר להקל, אין להחמיר, ובמקום
שאינו נוהג, אין להנהיג.

ספק בחרגמ"ה

ספק בחרם דרבינו גרשם :

קודם שנעיין פרטים של החרם, כדאי לראות מה דין של ספק בחרגמ"ה. וספק יכול להיבצע או שיש ספק במציאות אם הוא נשואי או ספק בדין אם באיזה צורה יש איסור או לא.

יש מקצת ראשונים ואחרונים שסוברים דחרם רבינו גרשם יש לו חומרא כמו איסור דאורייתא ואם כן צריכים ספיק ספיקא להתיר (ויש אפילו שמצריכים ג' ספיקות), אבל רוב ראשונים ואחרונים לא סוברים ככה. ויש מהם שאמרו שאפילו אם איסור החרם דאורייתא, ספיקו להקל.

כתב הבית יוסף (שו"ת בית יוסף דיני כתובות שאלה יד) "...ומה שאמרו שבעני' תקנ' זו ראוי ומחויב ללכת אחר המחמיר לו הונח שיהי' כדבריהם שהיינו מודי' שבתקנ' רבינו גרשום הלך אחר המחמיר אינו ענין לכא' דהיינו לזמ' שגזר אבל אנו אומרים שפסק' גזירתו מזמ' תום האלף החמישי..." הב"י אומר שנגמר זמן החרם, ואפילו מחזיקים בו בתורת מנהג, ספיקו להקל.

דרכי משה אהע"ז סי' א "...ולכן אף על פי שעדיין נוהגין בגזירות הגאון מכל מקום הגזירה כבר בטלה ומכאן ואילך אינו אלא

מנהג שנהגו להחמיר ואי אתה רשאי להתיר בפניהם... " ואם אינו אלא מנהג, בודאי ספיקו להקל.

וכתב עוד "ונראה לי דהמיקל וסומך על דברי המתירים לא הפסיד שהרי כתבתי לעיל שלא גזר משום חשש איסור דאורייתא ואינה אלא תקנה בעלמא ובשל סופרים הלך אחר המיקל כל שכן בתקנה בעלמא."

ב"ש אהע"ז סי' א כ"א "ר"ג החרים וכו' הטעם מבואר בהג"מ דכתובות משום קטטה תיקון ולא משום דררא דאיסורא וכתב בדרכי משה נ"מ מזה היכא דאיכא פלוגתא בתקנתא המקיל לא הפסיד כיון דליכא חשש איסור גם כתב עכשיו אחר אלף חמישי כבר כלה הזמן ומכאן ואילך אינו אלא מנהג שנהגו להחמיר ואין אתה רשאי להתיר בפניהם לכן במקום ספיקא מעמידין על דין תורה."

שו"ת מהרי"ל סי' קא (הוצאת מ"י סי' צ"ו) בענין בחור א' שלשחוק קידש אשה בכסף של רבו, וכבר היה משודכת למישהיא אחר, וזמן החתונה היה דחוף ומהרי"ל דן אם לחשוש לאיסור מטעם חר"ג שלא ישא ב' נשים. המהרי"ל לא רצה לפסוק בענין אבל מפני דחיפות הזמן הסכים ואמר... דאמר מר פ'

הדר בדרבנן עבדינן עובדא והדר שיילינן
שאלת, וכ"ש בתקנ' הגאון ר"ג מ"ה דקיל
טפי... "ז"א שתקנת רגמ"ה לישא שני נשים
אין לו חומר אפילו כדרבנן וספיקו להקל.

שו"ת מהרשד"ם חאהע"ז סי' עח דן בענין מי
ששלח שליח לעיר אחרת לקדש לו אשה,
וכשהגיע האשה לעירו, לא מצאה חן בעיניו
וקידש אחרת. "...מ"מ כי דייקת ביה שפיר
נראה בעיני שיפה כתב החכם שאין להענישו
ולחייבו מכח חרם ר"ג והטעם לזה כי תקנה זו
יש כמה ספיקות אי מצד הזמן שיש כמה
גדולים אומרים שלא גזר אלא עד סוף האלף
החמישי עוד ספק אחר שאפשר שלא גזר
אלא באותם מקומות [ז"א שהתקנה לא חל
על אשכנזי שעכשיו גר חוץ ממקומות
שנתפשט החרם לשם] ואעפ"י שעל כל זה
יש למי שירצה להשיב לומר שהרי האשכנזים
יצ"ו נוהגים איסור בדבר עוד היום ובכל
מקום מידי ספק לא יצא ואפשר לומר שהם
נוהגים כן מכח מנהג לא מכח חרם עוד יש
מ"ש הח' נר"ו שלא תיקן אלא בנשואין...מכל
זה נראה בעיני דמן הדין הגמור אין לכופו
לגרש לשנית שקדש ולא לישא ראשונה שקדש
על ידי שלוחו מכח חרם ר"ג דודאי לא נפיק
מס"ס ספק אי לא גזר אלא עד סוף האלף

החמישי כדברי מהררי"ק ז"ל ספק גזר ואת"ל שגזר ספק באותם המקומות ספק בכל מקום [לאשכנזי] ואת"ל בכל מקום ובכל זמן קרוב לודאי כמו שאמרנו דדוקא גזר שלא לישא נשואין ממש אבל אם קדש ואח"כ לא נשאה חן בעיניו וקדש אחרת יגרש הראשונה וא"כ כיון שאפי' באיסורים החמורים והקשים של תורה אנו מתירים בספק ספקא כ"ש זה וא"כ פשיטא שהמאיים ומגזים עליו להלשינו ולמוסרו בכלל רשע מוסר ומלשין נכנס...". הוא אומר שלכל הפחות מותר בספיק ספיקא.

שו"ת חכם צבי קי"ז: הוא דן בענין חרם דרגמ"ה במקום מצוה ובארוסה, ובהמשיך הדברים אומר: "...ואף אי תמצי לומר דסבירא ליה לרמ"א דיש מחלוקת בדבר אם תיקן ר"ג בארוסה או לא ברור דאזלינן לקולא בדברים הללו שאין איסורם מדברי תורה....".

שו"ת מהר"ם שיק אהע"ז סי' ד' דן במי שלא היה לו זרע של קיימא ורוצה לגרש אשתו והיא מסרבת לקבל גט. בהמשך הדברים מביא הנודע ביהודה: "הנה הנוב"י ביו"ד סי' קמ"ו כתב דחרם אם אמנם שאינו מפורש בתורה מ"מ הוא מפורש בדברי קבלה בכמה דוכתי

וא"כ אף דהוי כדאורייתא מ"מ ספיקא לקולא מיהו דווקא לאותן שניתן החרם ואפילו לא קיבלו עליהם הוי כדאורייתא אבל להבאים אחריהם ולזרעם אחרם אינו מתורת משה לקולה...אמנם הגאון מסאנץ זצוקלה"ה בספרו דברי חיים בח"ש סימן י"ד כ' דגוף הדין דחדר"ג בענין שלא לישא ב' נשים הוא רק תקנה בעלמא ואינה רק דרבנן והשיג על אדמ"ו זצ"ל על מ"ש בחת"ס דאפילו למ"ד ספיקו לקולא איכ"ל דהוא מה"ת אלא שכל התנו חכמים שיהא ספיקו לקולא להרמב"ם דס"ל דלא תס(י)[ו]ר הוא איסור דאורייתא ואפ"ה ספיקא לקולא כיון שכך התנו... וסיום דבריו בענין ספק "וה"נ אמרינן לא מחית ר"ג מ"ה לאסור ספיקא."

שו"ת מהרש"ם ח"א סי' כא: דן במי שיצאה אשתו מדעתה ובהמשך אומר: "הנה בד"ז כבר הארכתי בחיבורי משפט שלום בקונטרס תיקון עולם לסי' רל"א אות י"ט והבאתי מכמ"ק בזה ואח"ז מצאתי בתשו' הרי"ף סימן רצ"א שכתב ג"כ דכל דיני מנודה אינו ד"ת וכל תיקו להקל. אך לפמ"ש התשב"ץ ח"ב סי' ע"ב שהבאתי שם דגוף דין איסור הנידוי גם של ב"ד הוי דאורייתא אבל דיני הנידוי איך להתנהג בו הוי ספיקו להקל ושכ"ה ברדב"ז ח"ג סימן תתקי"ח ובזה ישבתי דברי הר"מ פדואה

שהובא בד"מ יו"ד סי' של"ד ע"ש והעליתי
דבחדר"ג שנעשה רק לתקנה ולא למיגדור
מילתא דאיסורא לכ"ע הוי רק דרבנן...

שו"ת חת"ס אהע"ז סי' ג' דן בענין כהן שנשא
אשה בחזקת אלמנה, ונמצאת גרושה
וברחה...וממוצא הדברים למדתי כי הנה
רגמ"ה תיקן ב' תקנות א' שלא לגרש בע"כ
והיא סיג לתורה...ע"כ החמיר בחרם זה לא
קבע לו זמן ולא מקום ונתפשט בכל ישראל
ולא התנה להתירו ע"י ק' רבנים אמנם הסכימו
רוב ככל הגאונים שבמקו' מצוה דאורי' כגון
ביטול פ"ו ויבום וכדומה לא גזר כלל תקנה
שני' אינה סיג לתורה רק מפני הרגל קטטה
החרי' שלא ישא אשה על אשתו והיא קלה ולא
נתפשטה בכל מקום וקבע זמן עד סוף אלף
החמישי...וכ' הב"ש סי' א' סקכ"א דמשו"ה
ספיקו להקל....וכן י"ל בחר"ג אותו שאינו
סיג לתורה התנה שיהי' ספיקו להקל..."

נוב"י ק' ל"ג ד"ה העולה שנלע"ד "...ולפי זה
מה שכתב הב"ש בזה"ז דאיכא חדר"ג אין א"ע
נאמן להעיד שמתה אשתו שישא אחרת אינו
מוסכם דכיון דע"א נאמן התורה רק חכמים
החמירו וכאן באיסור קל חרם דר"ג שהוא
אינו מן התורה אין ראוי להחמיר על דברי
תורה ובזה"ז ודאי איסור שתי נשים הוא

מדרבנן דאפילו נימא דחרם איסור תורה הוא
הרי כבר כלה זמן החרם של רגמ"ה..."

ובשו"ת חיים ושלום (ח"א סי' א הובא בשדי
חמד מערכת אישות סי' ב אות י"ז) וז"ל השדי
חמד "כתב על זה בחו"ש דיש לתמוה שלא
זכר דברי תשו' מרן סי' י"ד שבזמנו היה חכם
אשכנזי זקן ויושב בישיבה בירוש' ואשתו בת
בנים ונשא אחרת עליה והיו שם כמה חכמים
אשכנזים והרב הזקן ר' קלונימוס ולא היה
פוצה פה ומצפצף וכו' ועוד כתב שם באותה
תשו' דיש מקום להקל לאשכנזי שהוא חוץ
מארצו וכו' עיי"ש דמסיק דמידי פלוגתא לא
נפיק וא"כ יש ס"ס' אם כלה הזמן. וס' אם
גזר אף למי שיצא ממקומו ודאי בזה לדעת
הסוברים דבזה מהני ס"ס. ולדעת הסוברים
דבעינן תלתא ספקי יצטרך עוד ס' שלישי לזה
הס"ס מהני וכו'." התיר מטעם ספיק-ספיקא,
שלא כבר כלה החרם ושלא לא גזר על
היוצאים

מכל אלו הפוסקים ברור כשמש שספק חרם
רבינו גרשם אזלינן לקולא ומותר לישא אשה
אחרת.

שו"ת בית יוסף דיני כתובות שאלה יד: דן
באשכנזי שגר בא"י שהב"י הורה לו לכתחילה

שיכול לישא אשה שניה "ומזה תשובה גם כן
למה שאמר למה אסמוך אני על מ"ש הרשב"א
ושמענו ואניח סברת הר"ן בתשוב' ההיא שאין
זה מחלוק' בסברו' אלא מר שמע ומר לא
שמע ואי הוה שמע הוה מקבל:"

וזה מורה לנו דרך שאם אחד אומר בוודאות
שככה היה התקנה, אין לדחותו בסברה.

עיקר הדין

עיקר הדין

כתב הטור (אה"ע סימן א') "נושא אדם כמה נשים דאמר רבא נושא אדם כמה נשים והוא דאפשר למיקם בסיפוקייהו ומכל מקום נתנו חכמים עצה טובה שלא ישא אדם יותר מד' נשים כדי שיגיע לכל אחת עונה בחודש." וכן הרי"ף והרמב"ם והרא"ש וכן השו"ע וכן הוא ההלכה מדאורייתא וגם מדרבנן אלא א"כ נתפשט שם החרם דרבינו גרשם או שנהגו כן מעצמם.

שו"ע אה"ע"ז סי' א סעי' ט "נושא אדם כמה נשים והוא דאפשר למיקם בסיפוקייהו ומ"מ נתנו חכמים עצה טובה שלא ישא אדם יותר מד' נשים כדי שיגיע לכל אחת עונה בחודש ובמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה א' אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו:"

חלקת מחוקק ס"ק יג "והוא דאפשר למיקם בסיפוקייהו. יש להסתפק אם האיסור היא מצד האשה שהיא יכולה למחות בידו מאחר שאין יכול לקיים לא שאר וכסות ועונה [למה עונה לא?] או נימא דאף היא מתרצה לו ונותנה לו רשות לישא אחרת הב"ד מוחין לו אם אינו יכול להספיק אותם ומדברי הרמב"ם (פט"ו מה"א) הביאו הטור (בסי' ע"ז ס"ק ד') משמע

דתלוי ברצון הנשים וכן משמע בתשובת
הריב"ש סי' צ"א ומקרא מלא הוא (והחזיקו
שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר
לחמינו נאכל ושמלותינו נלבש רק יקרא שמך
עלינו אסוף חרפתינו ישעיה ד') וכל דבר
שבממון תנאו קיים:

מקום התקנה

מקום התפשטות התקנה

שו"ת הרשב"א (הוצאת מכון ירושלם ח"ג סימן תמו) "ומעשה בא לידי מתלמיד אשכנזי שהיתה אשתו בעלת מום מאותן שלא היה רשאי לקיימה, ומחמת התקנה [דרבינו גרשם שלא לגרש אשה בעל כרחה] הזו יצא ממקומו ובא מונטפשלייר ושלח ושאל לי, ואמרתי שמדעתי אין הרב [רבינו גרשם מה"ג] מתיר את זה [לשאר אם אשתו בשמן הדין חייב לגרשה] מפני שזה מן הדברים אשר אסורין להשהות, ואינו דומה לשב ואל תעשה, כי זה באיסור הוא לו. ואפילו במקום שב ואל תעשה באשה ששהתה עם בעלה עשר שנים ולא ילדה שמחוייב לישא אחרת משום פריה ורביה, אני סבור דלא תקן בזה הרב [רבינו גרשם מה"ג]. ומכל מקום בין תקן בין לא תקן, אותה תקנה לא פשטה בכל גבולותינו, ואף לא בגבולות פרובינצה הסמוכים לצרפת לא שמענו שפשטה, ומעשים במקומנו בתלמידי חכמים ואנשי מעשה שנשאו אשה על נשיהם ואחרים רבים ולא חשש שום אדם בדבר זה מעולם." והב"י הביא תשובה זו בקצת שינוי לשון.

מתשובה זו, לומדים כמה דברים: הרשב"א סובר דרגמה"ג לא תקן במקום שע"פ דין לגרשה או לישא שניה. שגם תקנה שלא לישא

אשה על אשתו וגם תקנה שלא לגרשה בעל כרחה לא נתפשטה בכל הארצות. בפרט לא נתפשטה בפרובינצה (שהוא בדרום מזרח של צרפת של היום, ואז כנראה היה נחשב למדינה אחרת) ולא בברצלונא (שהוא בספרד ושם הרשב"א היה רב) ולא במונטפלייר (ואם הוא Montpellier הוא למערבו של פרובינצה באזור שנקרא לנגודוק). גם נראה שהרשב"א סובר שמי שבא ממקום שהיה חרם דרבינו גרשם למקום שלא פשטה תקנתו, יכול לגרש את אשתו בעל כרחה וגם לישא אשה על אשתו. וכנראה שכן דעת הב"י שהביאו ולא דחה אותו.

שו"ע אהע"ז א' כא מחבר "ר"ג החרים על הנושא על אשתו...ולא פשטה תקנתו בכל הארצות: רמ"א "הגה ודוקא במקום שידוע שלא פשטה תקנתו אבל מן הסתם נוהג בכל מקום (תשובת ר"י מינץ סי' ק"י)..." למה מן הסתם נוהג? לא תהיה אלא ספק. וברוב מקומות לא נתפשטה התקנה.

שו"ת בית יוסף דיני כתובות שאלה יד: דן באשכנזי שגר בא"י שהב"י הורה לו לכתחילה שיכול לישא אשה שניה "...כי הנה לא יש זמן רב כי חכם אשכנזי בירושלי' תוב"ב זקן ויושב בישיב' היה לו אשה בת בנים

ונשא אשה אחר' עלי' והי' שם הרב
הזקן כמה"ר קלונימוס ז"ל וחכמים
אשכנזים אחרים ולא היה פוצ' פה
ומצפצף... עוד זאת אדרש להוכיחו דהא
קיימא לן דהלכתא כסוגיין דעלמא ופוקו חזו
מאי עמא דבר והנ' בשלוניקי וקושטנדינא
ואנדרינופלא ויתר קהלו' תורגמא יצ"א
אשר שם קהלו' גדולו' מהאשכנזים וגם
במלכו' הזה מעולם לא נשמע שנדו
לשום אשכנזי מפני שנשא אשה על
אשתו ואיך יקום הוא לעשו' דבר שלא נשמע
ולא נרא' כמוהו על ריב לא לו כי הוא ספרדי
שמעולם לא קבלו עליהם תקנ' ר"ג: "...

שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' ט"ו "והנה לראשונה
הנוגע לגזרת רגמ"ה מלבד שלא נתפשט'
גזרתו בכל הארצות ולא נתקבל' בכל ישראל
כי בארצות המערב והמזרח לא חלה כלל רק
במדינת אשכנז לבדה וזה מפני חמת המציק
שאינן מתירים לאדם לקחת יותר משתי נשים
שהוא אצלם לעון א"א יחשב... ולכן אינו נרא'
מ"ש הר"ן בתשוב' שגזרת רגמ"ה אקרקף
דגברי רמי לומר שאפילו יצא האשכנזי למדינ'
שאינן נוהגים תקנ' זו דרגמ"ה חל עליו איסור
זה ולפי האמת אינו כן כי לא בה לידי תקנ' זו
אלא מפני סכנת הערלים. משא"כ במקום

שאינן האומות מקפידין ודאי לא גזר להוסיף
על ד"ת מה שאין בו סייג ולא גדר לתור'

ערוך השלחן אהע"ז א כג סובר דחרגמ"ה
נוהג באמריקה ואוסטרליה מפני שרוב
תושביה באו ממקום שנוהג חר"ג. נדון רק
בענין ארצות הברית. קודם כל לא היו שום
יהודים בארה"ב מזמן שתקן רגמ"ה עד סוף
האלף החמישי. וע"כ א"א שאף פעם היה שם
בתורת חרם. דבר שני השיטה שהתקנה רמי
אקרקפתא דגברא שרוי במחלוקת ובין השאר,
הרשב"א, מהרי"ל ובית יוסף ויעב"ץ לא
סוברים ככה. ואפילו אם תאמר שכן הלכה
א"א לומר שארה"ב יש לה דין של מקום
שנתפשטה שם התקנה: אם לא דנים כל
ארה"ב כמקום אחד, כמו שאמרו הפוסקים
לגבי צרפת (דלפי הרשב"א ושאר פוסקים לא
נוהג התקנה בפרובינצה ולא בלנגודוק),
צריכים להסתכל על כל מדינה ומדינה ועל עיר
ועיר לדעת אם יש בו קהילות של יהודים ומי
יסדם. ואם דנים כל ארה"ב כמקום אחד,
הקהילה הראשונה בארה"ב שארית ישראל
נוסדה בנוא יארק בשנת תי"ד על ידי ספרדים
והקהילה עדיין קיים כקהילה של שומרי תורה.
הקהילה השניה בארה"ב נוסדה ברוד איילנד
ג"כ ע"י ספרדים בשנת תי"ז וגם הקהילה
ההוא עדיין קיים. אח"כ נוסדו קהילות

בצ'רלסטון וג'ורג'יא ג"כ ע"י ספרדים. למשך של כמעט מאתיים שנה, רובא דרובא של אשכנזים שבאו לארה"ב השתתפו בקהילות של הספרדים ונהגו כמוהם. לא היה שום זמן שלא היו קהילות של ספרדים, וכעת הם מתחזקים ויש להם בתי דין ובתי ספר ובתי כנסת וכו' ולא בטלים לאשכנזים. אם כן לכל היותר, אפשר לומר שיש מנהג שלא לישא שתי נשים בארה"ב, (ונפקא מינא בין מקום תקנה למקום שנהגו באם אשתו מסכימה, שבמקום תקנה הדבר מחלוקת אבל במקום שנהגו, לכו"ע מותר אם אשתו מסכימה). ואפשר לפקפק שאפילו מנהג אין שם, ומה שבעבר מקצת אנשים נמנעו מלישא שתי נשים מפני פחד מהגוים שרדפו אחר מי שנשא שתי נשים. (מטעם זה המורמונים ברחו ממקומם למדינת אוטה והנשיא שלהם נהרג על הענין קודם שברחו).

חרגמ"ה לא נתפשטה לדרום צרפת. לא נתפשטה לספרד. לא נתפשטה ליון. לא נתפשטה לאיטליא לא נתפשטה לטורקיא. לא נתפשטא לא"י לא נתפשטה לתימן או פרס ולא נתפשטא לאפריקא או לאסיה. הולנד היה רוב ספרדים. עד זמן אחרון אפילו אנגליא היה רוב ספרדים. ז"א שבכל המקומות של עדות המזרח וספרדים ותימנים לא נתפשטה, ואפילו להרבה מקומות באירופא לא נתפשטה.

ובארה"ב אולי יש מנהג אבל בטוח שלא
נתפשטה שם החרם.

הלך ממקום למקום
הלך ממקום שנוהג למקום שאינו
נוהג:

שו"ת מהרי"ל החדשות סי' רב דן במי
שאשתו עתים שוטה עתים חלומה, והשואל
רוצה להתיר ומהרי"ל דוחה אותו "ומה שכתב
מר דחשיבי דיעבד...הכא בנדון זה איפשר לו
לילך למקום אחר שלא נתפשט תקנת
רבינו גרשום..." הרי סובר דמי שהלך
ממקום שנוהג חר"ג למקום שלא נהג, יכול
לישא אשה שניה בלי רשות אשתו.

שו"ת הרשב"א: עיין לעיל בתשובת הרשב"א
שהבאתי בעמוד יט בענין מקום התפשטות
התקנה ומה שאמרתי שם שהרשב"א סובר
בפשיטות שמי שהלך ממקום שיש חר"גמ"ה
למקום שאין, שיכול לישא אשה אחרת בלי
רשות אשתו.

יו"ד רכ"ח, ב"י קמו. מביא שו"ת הר"ן סוס"י
מח "וכתב הר"ן שנשאל על מי שנשא אשה
במקום שנהגו שלא לישא אשה על אשתו מפני
חרם רבינו גרשום והלך למקום שנהגו לישא
שתי נשים ורוצה לישא אשה על אשתו והשיב,
בית דין הגדול שהחרים על דבר אחד על כל
אנשי גלילותיו עליהם ועל זרעם וקיבלוהו

עליהם איני רואה שאחד מבני בניהם מאותם שהיה החרם חל עליו בעודו במקומו שנאמר שמפני שיצא ממקומו יהא מסולק החרם מעליו לפי שחרם זה אין המקום גורם אותו אלא אקרקפתא דגברי רמי ולפיכך איני רואה היתר לחרם זה שלא מדעת האשה אבל מדעת האשה אפשר שיש לו היתר ולא עוד אלא שאפשר לדון שאפילו היתר אינו צריך שכיון שחרם זה לתקנת האשה נעשה והיא אומרת אי אפשרי בתקנת חכמים כגון זו שומעין לה וכדתנן (נדרים סג:) כלום אמרת אלא מפני כבודי זהו כבודי אלא שאני מפקפק בזה כי שמא חרם זה אף לתקנת האנשים נעשה כדי שלא יכניסו מריבה לתוך ביתם: "טור השלם הגהות והערות רצב "עיי"ן בשכנה"ג אות קפב דמלשון הר"ן מוכח דמיירי דוקא בשנשא אשה בצרפת (דאז קיבל על עצמו בנישואים אלה תקנת רבינו גרשום ולכן תו לא פקע מיניה, עיי"ש בריש התשובה), וכן היא דעת מהרש"ך (בשו"ת ח"ב סימן צז) ומשמעות שו"ת מהרש"ל סימן יד, וצ"ע דמלשון הר"ן שבבית יוסף כאן משמע לכאורה דהוא הדין בשלא נשא אשה בצרפת מ"מ חל עליו חרם דרבינו גרשום ותו לא פקע מיניה וכמו שדייק בשו"ת מהר"י בן לב (ח"ג סימן קכ), וכן נקט הכנסת הגדולה בעצמו באבן העזר סימן א בהגהת ב"י אות כ עיי"ש:

אבל דברי הר"ן ברורים שמדבר דווקא במי שנשא אשה במקום שנתפשט החרם, וגם ברור שמדברים במי שנולד במקום שנתפשט או שהוא ממשפחה שבא משם. ואולי יש לתרץ שהר"ן סובר דמתחילת התקנה, אע"פ שאקפפתא רמי (לשיטתו) התקנה לא חלה אא"כ נושא אשה שם.

שו"ע שם כ"ט י"ש מי שאומר שאם קהל אחד עשו הסכמה בחרם למגדר מילתא והלכו קצתם לעיר אחרת לדור ואין דעתם לחזור אם הפרצה ההיא מצויה שם חייבין להתנהג בנדר שקבלו עליהם בעירם הראשונה ואם עברו הרי הם עבריינים: הגה ולכן מי שיצא ממקום שנוהג חרם רבינו גרשון שלא לישא ב' נשים למקום שמקילין אסור לו לישא ב' נשים (ב"י בשם תשובת הר"ן סימן נ"ג): ויש להעיר על הרמ"א שלשה דברים: ראשון מי אמר שחרגמ"ה שלא לישא אשה על אשתו הוי למגדור מילתא או משום פירצה, אדרבא כולם אומרים שהטעם או משום קטטה או מפני סכנה מהנוצרים, ושני הב"י עצמו כותב (שו"ת ב"י, הלכות כתובה יד) שלא הביא דין זה באבן העזר מפני שלא שייך בחרגמ"ה מפני שכבר תם החרם בסוף אלף החמישי, ולא הביא דין זה ביורה דעה אלא ללמוד ממנו

לשאר חרמי ציבור. ושלישי הר"ן עצמו באותו תשובה אומר "אבל מדעת האשה אפשר שיש לו היתר ולא עוד אלא שאפשר לדון שאפילו היתר אינו צריך שכיון שחרם זה לתקנת האשה נעשה והיא אומרת אי אפשרי בתקנת חכמים כגון זו שומעין לה."

ש"ך שם אות פה: ולכן כו' הלשון אינו מדוקדק דהכא גרע טפי וכ"מ בב"י וטעמא דהכא הוי ב"ד הגדול שהחרם ההוא אין המקום גורם אותו אלא אקרקפתא דגברא וע"ל סעיף ל"ה ס"ק צ"ב ובתשובת מבי"ט ח"ב סי' ק"ד דף נ' במי שנשא אשה במקום תקנת ר"ג והתנה שלא ישא אשה עליה ואחר כך הלך למקום אחר ונאבדה כתובתה וכתב לה אחרת אינו יכול לישא אשה אחרת כיון שנשאה על תנאי תקנת ר"ג וכ"ש כשהיה כתוב בפירוש התנאי בכתובה כו' ומשמע הא לאו הכי יכול לישא אשה ולא אמרינן שחרם ר"ג חל עליו גם במקום אחר וצ"ל דמיירי שלא היה דר במקום תקנת ר"ג רק שנשא אשה לשם והלכך לא חל עליו תקנת ר"ג ודו"ק: אבל אפשר לומר שהוא סובר כמו הר"ן דאפילו מי ששורשו במקום שיש התקנה לא חל עליו התקנה באופן שאפילו אם הלך לגור במקום שלא נתפשטה שם התקנה חייב בו אא"כ נשא אשה במקום שיש תקנה.

שו"ת בית יוסף דיני כתובות שאלה יד: דן באשכנזי שגר בא"י שהב"י הורה לו לכתחילה שיכול לישא אשה שניה, ולאחר המעשה, מי שהוא טען וכתב נגדו. "...ואין ספק שאילו הר"ן [שאמר שהתקנה חל על הגברא אע"פ שיצא ממקומו] היה רואה תשוב' הרשב"א ז"ל שכתב הלכ' למעש' לסמוך על ששמע [שלא תקן אלא עד סוף האלף החמישי] היה סומך על שמועתו כמו שעש' מהרי"ק ומהרי"ק אעפ"י שהיה רואה תשוב' הר"ן לא היה מניח מלכתוב תשוב' הרשב"א מהטעם הנז' ומזה תשובה גם כן למה שאמר למה אסמוך אני על מ"ש הרשב"א ושמענו ואניח סברת הר"ן בתשוב' ההיא שאין זה מחלוק' בסברו' אלא מר שמע ומר לא שמע ואי הוה שמע הוה מקבל:

"ומה שאמרו מתוך מה שכתבתי ומזה הטעם לא כתבתי תשוב' הר"ן ומה שתמהו קצתם שהרי כתבתי תשוב' הר"ן בספר 'ור' דעה בהל' נדרים כתבתי שלא כתבתי בחבורי [אבן העזר]: אשרי המדבר על אוזן שומע' שמה שכתבתי שלא כתבתי בחבורי היינו בטור א"ה כי שם היה מקומ' להכתב אילו הייתי סבור שעדיי' תקנ' רבי גרשו' קיימ' ומכל

מקום כתבתי' בהלכו' נדרים ללמוד ממנ'
לתקנות אחרו' זולת תקנו' רבינו גרשום:

"ומה שאמרו שבעני' תקנ' זו ראוי ומחויב
ללכת אחר המחמיר לו הונח שיהי' כדבריהם
שהיינו מודי' שבתקנ' רבינו גרשום הלך אחר
המחמיר אינו ענין לכא' דהיינו לזמ' שגזר
אבל אנו אומרים שפסק' גזירתו מזמ' תום
האלף החמישי וכדאי הוא עדותו של
הרשב"א לסמוך על שמועתו שכתב בתשוב'
הלכה למעשה ותא חזי מאן גברא מסהיד
עליה מהר"י קולון שהיה מבני צרפת שהיא
סמוכ' לאשכנז והם בקיאים בתקנותיהם של
אשכנזים ונרא' שהוא מסכים לשמועתו של
הרשב"א שלא גזר רבינו גרשום אלא עד
סוף האלף החמישי ופי זה אף על פי שעוד
היום האשכנזים נוהגים שלא לישא שתי נשים
והם אומרים שהם נמנעים מכח תקנ' רבינו
גרשום על כרחי' צריך לומר שמנהג אבותיהם
שקודם תום האלף החמישי בידיהם ומרגלא
בפומייהו ולא שייכא בדבר חשש ותקנת רבינו
גרשום מ"ה:...

"איכא למימר דאעפ"י שר"ג לא גזר אלא עד
סוף האלף החמישי אין זה ידוע להמון העם
והם חושבים כי עדיין היא קיימ' ומפני כך

כתב מה שכתב בתשובות ההם אבל מי
 שיודע שלא גזר אלא עד סוף האלף
 החמישי אין כאן חשש ולישני' שכתב
 בסימ' קפ"ה דייקא כדברי שאילו לדברי
 האומרים שחרם רבינו גרשום היה עולמי' לא
 היה לו לכתוב אלא מאחר שנתפשטה תקנת
 חרם רבינו גרשום בכל ארץ אשכנז שלא לישא
 שתי נשים אין להחזיק שום אחד שיעש' כן
 ויעבור על החרם ומה לו לכתוב והעובר על זה
 כעובר על דברי תורה ולא כתב שהעושה כן
 עוב' על החרם אלא ודאי משום דלפי האמ'
 האידנא אחר תום האלף החמישי ליתא לגזיר'
 ר"ג לפי' כתב שאעפ"י כן כיו' שנתפשטה בכל
 ארץ אשכנז והם סבורים שמחמת הגזירה של
 ר"ג הם נמנעים עכשיו מלישא שתי נשים וכל
 כך חמירא להו להמון העם דדומה להם
 שהעובר עלי' כעובר על דברי תורה אעפ"י
 שלפי האמת עכשיו ליתא לגזירת רבינו גרשום
 שאין ראוי להחזיק שום אחד שיעשה כן ועל
 דרך מה שאמרו באתרי' דרבי יהודה חמירא
 להו שביעי': ...

"אלמא דלפי האמ' מסוף האלף החמישי פסק
 החרם והגזירה ואין שם אלא תקנ' בלבד
 שנהגו מעצמם ממנהג אבותיהם בידיהם והמון
 העם חושבים שגזירת ר"ג עדיין קיימ' אבל

מי שיודע האמ' שכבר פסקה גזיר' ר"ג
והוא אינו באשכנז אינו חיוב לקיים
אותה ובז' ניח' דלא יקשה מהר"י קולון ידידי'
אדידי'....

"...אלא שמתוך שלא גזר אלא עד סוף האלף
החמישי וראו חכמי אשכנז שתקנה טובה כזו
אין ראוי להפסיקה והסכימו להמשיכ' עולמי'
וכדי שלא יפקפקו בה אמרו שעוד היום תקנ'
ר"ג קיימת והעולם סוברים שחרם ר"ג הוא
קיים לעולמים...

"זאת ועוד עמו אתווכח מה לו כי נזעק לצאת
לריב מהר לתקוע עצמו בדבר זה כי הנה לא
יש זמן רב כי חכם אשכנזי בירושלי'
תוב"ב זקן ויושב בישיב' היה לו אשה
בת בנים ונשא אשה אחר' עלי' והי' שם
הרב הזקן כמה"ר קלונימוס ז"ל וחכמים
אשכנזים אחרים ולא היה פוצ' פה
ומצפצף ולמ' לא הציל בעת ההיא לצא'
לקרא' נשק למחו' בידו וכי משוא פנים יש
בדבר אתמה'....

"עוד זאת אדרש להוכיחו דהא קיימא לן
דהלכתא כסוגיין דעלמא ופוקו חזו מאי עמא
דבר והנ' בשלונקי וקושטנדינא

ואנדרינופלא ויתר קהלו' תורגמא יצ"א
אשר שם קהלו' גדולו' מהאשכנזים וגם
במלכו' הזה מעולם לא נשמע שנדו
לשום אשכנזי מפני שנשא אשה על
אשתו ואיך יקום הוא לעשו' דבר שלא נשמע
ולא נרא' כמוהו על ריב לא לו כי הוא ספרדי
שמעולם לא קבלו עליהם תקנ' ר"ג:...

"ומה גם כאשר הוגד לי כי עם היו' שהאשכנזי
ההוא נשא אשה על פי הורא' חכמים שלמים
וכן רבים מצפ' תוב"ב וממצרים הוא מחזיק
לתפוס ברש' חרמו עד שיגרשנו וזה דבר שלא
חשב אנוש ואפי' ר"ג עצמו בזמנו ובמקומו
לא תקן אלא שלא ישא אשה על אשתו אבל
אם נשא שיגרש' זו לא שמענו ולא עלה על
לב אדרב' מאחר שנשא' אם יגרש עובר על
חרם ר"ג שתקן שלא יגרשנה בע"כ ומלבד
זה אסור לעשו' כן להכלים בת ישראל ובר
מן דין מי עדיף האי מפסולי גט מדרבנן שאם
נשא' לא תצא או מאשה שטבע בעלה בים
במי' שאין להם סוף שאם נשאת לא תצא כל
שכן זה שנשאה בהוראת חכמים רבים
וגדולים שאם ינדו אותו שום חכם או חכמי'
ידעו נאמנה שהם מנדי' את מי שאינו חייב
נדוי ויחושו לעצמן ועתידי' ליתן את הדין וכן

מי שקורא אותו עברייך או מנודה ראוי לעונש
ואם אין דין למטה יש דין למעלה..."

שדי חמד "כתב על זה בחו"ש דיש לתמוה
שלא זכר דברי תשו' מרן סי' י"ד שבזמנו היה
חכם אשכנזי זקן ויושב בישיבה בירוש' ואשתו
בת בנים ונשא אחרת עליה והיו שם כמה
חכמים אשכנזים והרב הזקן ר' קלונימוס ולא
היה פוצה פה ומצפצף וכו' ועוד כתב שם
באותה תשו' דיש מקום להקל לאשכנזי שהוא
חוץ מארצו וכו' עיי"ש דמסיק דמידי פלוגתא
לא נפיק וא"כ יש ס"ס ס' אם כלה הזמן. וס'
אם גזר אף למי שיצא ממקומו ודי בזה לדעת
הסוברים דבזה מהני ס"ס. ולדעת הסוברים
דבעינן תלתא ספקי יצטרך עוד ס' שלישי לזה
הס"ס מהני וכו'."

שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' ט"ו "... ולכן אינו נרא'
מ"ש הר"ן בתשוב' שגזרת רגמ"ה אקרקף
דגברי רמי לומר שאפילו יצא האשכנזי למדינ'
שאינן נוהגים תקנ' זו דרגמ"ה חל עליו איסור
זה ולפי האמת אינו כן כי לא בה לידי תקנ' זו
אלא מפני סכנת הערלים. משא"כ במקום
שאינן האומות מקפידין ודאי לא גזר להוסיף
על ד"ת מה שאין בו סייג ולא גדר לתור'

הרשב"א, המהרי"ל, והבית יוסף אומרים בפה מלא שמי שהלך ממקום שיש חרגמ"ה למקום שאין, מותר לישא אשה על אשתו. היעב"ץ מסכים אתם ונותן סברה טובה שכל התקנה היא מטעם סכנה מהנוצרים ובמקום שאין סכנה אין תקנה. ונראה ששו"ת חיים ושלום ג"כ סובר ככה. הר"ן שהוא מקור לשיטה שהחרם הולך עם האיש למקומו החדש, נראה קצת שזה רק אם נושא אשה במקום החרם, וכן משמע שיטת המבי"ט, מהרש"ך ועוד.

הרמ"א והש"ך סוברים כמו הר"ן, ואולי אפילו לא נשא אשה במקום החרם אם הוא במקום שיש החרם.

הב"י מעיד על מה שנהגו למעשה בהרבה מקומות שלא נתפשט החרם והיו קהילות גדולות של אשכנזים ולא נהגו החרם. היעב"ץ נותן טעם טוב לדבר.

ומה שהב"י אומר "...ואין ספק שאילו הר"ן היה רואה תשוב' הרשב"א ז"ל שכתב הלכ' למעש' לסמוך על ששמע [שלא תקן אלא עד סוף האלף החמישי] היה סומך על שמועתו..." זאת אומרת שאילו הר"ן היה יודע שקבלת החרם לא היה אלא עד סוף האלף החמישי, לא היה אומר שאדם מחויב בתקנה אע"פ שהלך למקום שלא נתפשט שם התקנה, מפני שדין

זה שהתקנה יהיה עליהם ועל זרעם בכל מקום שהם נמצאים דווקא על ידי קבלת הציבור, ולא במנהג שהנהיגו הרבנים. ואפילו אם נגיד שהיה כח ביד חכמי אשכנז להנהיג מנהג שלא לישא אישה שניה במקומם ושכן הנהיגו, אין להם כח לתקן למקומות אחרות או על היוצאים למקומות אחרות בלי קבלת הציבור. והציבור לא קיבלו אלא עד סוף האלף החמישי. ואם כן אפילו אם תאמר שעד סוף האלף החמישי היה הדין שמי שיצא ממקום שנתפשט התקנה למקום שלא נתפשט שעדיין מחויב בתקנה, עכשיו אחר תום האלף החמישי אינו כן ויכול לישא כמה נשים שירצה.

ע"כ נוטה לומר שלגמרי מותר למי שהלך ממקום שנוהג החרם למקום שאינו נוהג לישא אשה אחרת, ובכל אופן לא גרוע מספק, וספק חרגמ"ה להקל.

במקום מצוה

אם החרם נוהג במקום מצוה

במקום מצוה כולל שלשה דברים: א) כשיש מצוה לגרש אשתו ב) במקום יבום ג) כשיש קיום מצוה שא"א לעשות אא"כ לוקח עוד אשה כמו מצות פרו ורבו.

אוצר הפוסקים סימן א סעיף י ס"ק סח "דחוי מצוה כו' א. הנה אי תקן ר"ג במקום מצוה, שנוי הדבר במחלוקת גדולה, דעת הרשב"א סי' תקנ"ז הובא במהרי"ק שורש (ק"ב) [ק"א] דלא תיקן במקום מצוה, וכ"ה דעת הנמוקי יוסף (יבמות ס"ד), וכ"כ במהר"ם פדוא סי' י"ג וסי' י"ט בשם רבנו שמשון בן אברהם, וכ"ה דעת הרא"מ סי' י"ד, ומים רבים סי' ד', וצ"צ החדש סי' ו', ושם כ' דרוה"פ ס"ל דל"ג במקום מצוה, ועי' בשד"ח מער' אישות סי' ב' אות י"ח שציין לעוד כמה אחרונים הסוברים דל"ג במקום מצוה. אבל הר"י מינץ בתשו' סי' י' האריך שתיקן גם במקום מצוה. וכן סוברים כמה מרבוותא הובא ברא"מ שם, ונוסף עליהם מש"פ הגמ"ר פ' החולץ כתב הר' אביגדור וכו' ע"ש ובכנה"ג סי' א' הגב"י אות מ"ג-נ"א, גם הטור בסי' קס"ה הביא דברי הסמ"ק שאם יש לו אשה אחרת מנדין אותו עד שיחלוץ, ובמהרי"ק שם הביא בשם ריצב"א וסמ"ק, ועי' בשד"ח הנ"ל."

מהרי"ק שורש קא דן על חתן אחד ששידך בחורה ובשעת השידוכין היתה פקחת ולפני הארוסין יצאה מדעתה ורוצים לדעת אם חייב קנס על מה שלא כונס את המשודכת כמו שהתנו, ודן בענין הסבלנות (מתנות) אם נחשבים ככסף קידושין. המהרי"ק פוסק שלא חייב בקנס, ואין לחשוש לקידושין ובהמשך אומר: "ולא עוד אלא בנשוא' גמור' התיר הרשב"א בתשו' לישא אשה אחרת היכא שיצתה מדעת' וז"ל השאלה והתשובה 'זה כמה ימים סרתי מעזרתי ושרוי בלא טובה כי האשה אשר נתן ה' עמדי מדת הדין פגעה בה והוללת שכלה ודעתה נסכל ואין בה דעת להרע או להטיב ואתה מורי הצילה נפשי משחת והורני אם אני רשאי לישא אחרת וסתום פי הפותחים אם ילעיגו לומר שלא כדין עשיתי מחמת חרם ר"ג ז"ל. תשובה (ו) תקנת ר"ג לא ראיתי ולא נתפשט בכל ארצותינו והדעת נוטה שלא גזר תקנתו בכל הנשים ובכל המגרשים שלא עשה אלא לגדור בפני הפריצים וההוללים המעוללים בנשותיהם שלא כראוי אבל לא על דעת שנתפשט' תקנתו אפילו באותן שאמרו חכמים שיוציאו שלא בכתובה כו' עד נ"ל שלא עשה הצדיק תקנה אלא מפני הפריצים שתולין מעשיהם בדברים בטלים אבל באלו אמרו שהוא מן הדין או מן החיוב לגרש או לישא אחרת בזה לא גזר

הרב אפי' היה תקנת עולמ(ו)[י]ת, כל שכן ששמענו שלא גזר אלא לזמן סוף אלף החמישי, ולפיכך מה שיראוני עיני באומד הדעת בגזירת הרב כי לא פשט הגזירה בכל מה שאמרנו ושלא היתה כוונת אותו הצדיק בכך ומותר אתה' עכ"ל הרי שכתב שהיה מותר באשה אחרת ואפילו מן הנשואין כל שכן וכל שכן מן הארוסין אפי' היתה ארוסה גמורה מה שאינו כן כדפי' לעיל מכמה פנים." הרי המהרי"ק מביא הרשב"א שאמר שרגמ"ה לא תיקן במקום מצוה ושלא תיקן אלא עד סוף האלף החמישי, והמהרי"ק סובר כמותו הלכה למעשה בשני הדברים.

שו"ת הרא"ש (הוצאת מכון ירושלם כלל מ"ב סימן א') דן בנתינת גט בעל כרחה לאשה שהיא נכפית. "...אלא שרבינו גרשום עשה גדר לדבר, וכי לאו קל וחומר שלא עלתה על לבו על כיוצא בזה לעגן האיש לבטלו מפריה ורביה. אלא ודאי יגרשנה ויתן לה כתובתה כי כולי האי לא ייפה בתקנתו כח האשה מכח האיש, אך כי ראה הדור פרוץ ומזלזלין בבנות ישראל בזריקת גט ותקן להשוות כח האשה לכח האיש, כמו שהאיש אינו מוציא אלא לרצונו כך האשה אינה מתגרשת אלא לרצונה, אבל לא יתכן כלל לומר במקום שהאיש כופין להוציא לא יגרשנה בעל כרחה...."

שו"ת ר' אליהו מזרחי שאלה יד דן בין השאר
 אם חרם דרגמ"ה נוהג על דבר מצוה כגון מי
 ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה או
 במקום יבום כשכבר יש אשה ליבם, וגם דן אם
 כופין למי שעבר על החרם ונשא אשה שניה.
 "...ועל הפנה השניה כבר כתב ראבי"ה
 בתשובה אחת ומייתי המרדכי ביבמות פרק
 החולץ אם זקנה מותרת ליבם אם לאו משום
 דאינה ראויה לילד ומסיים בה שבא הדבר לפני
 רבותינו בועד הקהילות רבני שפירא ומגנצא
 וכפאווה שתתן ד' זקוקין ליבם כי היא היתה
 תובעת לחלוץ והם רצו ליבם ואף על פי שהיו
 להם נשים והיבמין היו אומרים תקנת רבינו
 גרשום לא היה במקום דחוי מצוה ולא שמעתי
 שהיה פוצה פה ומצפצף שהיא אוסרת
 להתיבם מפני זקנתה כו' עד כאן לשונו שמע
 מינה דטענת היבמין נמי שאמרו שתקנת
 רבינו גרשום לא היה במקום דחוי מצוה
 טענה מעלייתא היא...ומייתי המרדכי בפרק
 המדיר את האשה העוברת על חרם או שבועה
 עוברת על דת משה היא דהוה ליה נודרת
 ואינה מקיימת ויכול לגרשה בלא הסכמת
 הקהילות דהיינו בעל כרחה ומסיים בה
 דאדרבה פשיטא שלא תקן רבינו גרשום
 תקנתו לעכב על ידו שלא יעשה מצוה וכן
 מצאתי הלכה למעשה על מהר"י מולין סג"ל

ז"ל [מהרי"ל] שאמר ליבם את יבמתך העומדת
אצלך אם תרצה ליבמה גם אם יש לך אשה
רשאי אתה ליבמה דתקנת רבינו גרשום לא
נתקנה על כך מכל הני משמע שלא היתה
תקנת רבינו גרשום במקום דחוי מצוה
ושאין צריך בזה שום התרה כלל ואעפ"י
שרא"ש היה נוהג להתיר ליבם חרם רבינו
גרשום כדי שלא תהיה חליצה פסולה
ותצטרך לחזור אחר כל האחים וכתוב בספר
אור זרוע שאם היבם נשוי אינו יכול ליבם
משום תקנת רבינו גרשום וכן כתב משם הר"י
הלבן מכל מקום יחידים הם אצל כל רבני
שפירא ומגנצא ושאר כל הגדולים הנזכרים
וכן כתב ראבי"ה שאין להשגיח בדברי אלו
שהרי שאר כל רבותינו לא נהגו כן כדאיתא
בהגהות המיימוניות...ועל הפנה הרביעית
נראה לי דאין כופין ואף על גב דעבר בגזירת
הקהל...ולאו דוקא בכפיית שוטים דלא אלא
אפילו בכפיית שמתא נמי לא..."

ובסימן מו דן על כשרותן של שני גיטין:
"ראשונה שטעו וחשבו שכיון שהוא מנהג
הקהילות שלא לגרש האשה בעל כרחה וזה
עבר וגרש בעל כרחה הרי זה עבריין והמורה
לו לעשות הורה שלא כדין ולא ידעו שאפילו
במקום שנתפשט החרם של רבינו גרשום אשה

בעל כרחיה יש להתיר בכי האי גוונא משום
דחרם רבי גרשון במקום דהווי מצוה או במקום
עבירה לא נתקנה וכל שכן במנהג הקהילות.
ומסיים "דתקנת רבינו גרשון לא נתקנה על כך
מכל הני משמע שתקנת רבינו גרשון חרם
שלא היתה במקום דחוי מצוה ושאינ צריך
בזה אפילו התרה כל שכן מנהג הקהילות שאין
שם אלא מנהגא בעלמא:

שו"ת הרשב"א: עיין לעיל בתשובת הרשב"א
שהבאתי לעיל בעמוד _____ בענין מקום
התפשטות התקנה ומה שאמרתי שם
שהרשב"א סובר בפשיטות שלא תקן רגמ"ה
במקום מצוה.

ב"ח "ומדינא ודאי לא היה צריך הסכמה על
זה ממאה רבנים אלא כל ב"ד היה רשאי
לפסוק היתר לישא אשה אחרת במקום מצוה
וראיה ברורה ממ"ש מרדכי בפ' מ"ח (יבמות
סימן נ"ז, דף ד. ד"ה ומורי) דהרב ר"א ממיץ
היה נוהג להתיר חרם דר"ג לישא ב' נשים
ליבם כדי שלא תהא חליצה פסולה וצריכה
לחזור על כל האחין והיה אומר שבמקום מצוה
לא נגזרה גזירה והשתא הוא עולה ליבום
ולחליצה ואחרי החליצה תעמוד הגזירה
במקומה ושאר רבותי לא נהגו כן עכ"ל וכתב
ב"י בפירוש סדר חליצה (אות מו) דטעם

החולקים דכיון דיבמה שרי ליבומי אלא
דאריה דשבועה רביע עליה ראוייה ליבם היא
עכ"ל מדלא חלקו עליו דאין בהיתר חרם דר"ג
מ"ה ממש דאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד
חבירו אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין
אלמא דלכ"ע יכולין להתיר חרם זה דר"ג
מ"ה במקום מצוה דיבום דר"ג גופיה כך היה
דעתו עם ב"ד כשגזור גזירה זו להתיר גזירה
וחרם זה במקום מצוה..."

שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' ט"ו "גם הסכימו
הפוסקים פה אחד שבמקום מצו' לא גזר..."

גם בזה צ"ל דהוי ספק וספק חרגמ"ה להקל.

פריה ורביה ושהה עשר שנים ולא ילדה:

רמב"ם הלכות אישות פ' ט"ו הל' ב' "האיש
מצווה על פריה ורביה... [הל' ד] כמה בנים
יהיו לאיש ותתקיים מצוה זו בידו זכר
ונקבה.... [הל' טז] אף ע"פ שקיים אדם מצות
פריה ורביה הרי הוא מצווה מדברי סופרים
שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש לו
כח. שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו
בנה עולם..."

טור קנד סי' י' "נשא אשה ושהה עמה עשר
שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה או ישא
אשה אחרת שראויה לילד..." יבמות ס"ד ע"א
"תנו רבנן נשא אשה ושהה עמה עשר שנים
ולא ילדה יוציא ויתן כתובה..."

ב"י "כתב הריב"ש בתשובה סימן ט"ו דעת
קצת מפרשים (רמב"ן ורשב"א יבמות ריש
ס"ד.) דדוקא קתני מתניתין שהתה עשר שנים
ולא ילדה הא אם ילדה ולד של קיימא אע"פ
שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה אין כופין
להוציא מיהו היינו בזו שלא הוחזקה עקרה
עדיין ואפשר שתלד לו עוד שהרי כבר זכה
ליבנות ממנה אבל בזקנה שאין לה תקנה
אע"פ שילדה לו כיון שאין לו בנים כשיעור
הצריך לקיום המצוה כופין אותו להוציא אין
צריך לומר לדעת מי שאומר (עיין רשב"א שם)
דשהתה עשר שנים ולא ילדה ארישא (דמתני'
סא:) קא' כלומר שלא ילדה ולד קיימא
השיעור הצריך עכ"ל. ועיין בתשובות
הרשב"א שאכתוב בסימן זה. (עו. ד"ה כתב
הרשב"א וד"ה וכתב עוד) בד"ה כתב הרשב"א
הוא אומר דאם לא ילדה כלל יגרשנה אבל
אם ילדה, יקח אחרת (ולא יגרשנה) ולא
אמרו במשנתנו (סא:) אלא שלא יבטל אדם
מפריה ורביה אלא א"כ יש לו בנים אלא
יתעסק עד שיהיו לו ובאשה זו אם ירצה יקח

אשה אחרת על אשתו אם עמדה מלדת אבל לגרש לא אמרו (שם ס"ד.) אלא כששהה עמה עשר שנים ולא ילדה ומשמע שלא ילדה כלל הא ילדה לא...". בד"ה וכתב עוד "[באשה שילדה פ"א והפסיקה או באשה שהפילה] ומכל מקום לא אמרתי אלא שלא לכוף בשוטים להוציא כמו שכופין למי ששהה עמה עשר שנים ולא ילדה אבל הוא מצווה שלא יתבטל מפריה ורביה ואם לא מזו ישא אחרת..."

טור השלם הגהות והערות מח ומ"ש או ישא אשה אחרת הראויה לילד. [כן כתב] הרי"ף וכן פירש רש"י שם ד"ה אינו רשאי וכו' ונמוקי יוסף ושאר פוסקים. ולמדו ממה שנאמר אינו רשאי לבטל ולא קאמר יגרשנה, וכמו שאמרו שם (סה.) איזיל ואבדוק וכו' (ביאור הגר"א ס"ק נא):

דרכי משה "...ומכל מקום נראה דבזמן הזה אין אנו צריכין מאה אנשים להתיר דהא כבר כלה זמן הגזירה ואין צריך היתר כלל כמו שכתבו התוספות (ביצה ה. ד"ה כל דבר) והאשר"י ריש ביצה (סי' ג') ולכן אף על פי שעדיין נוהגין בגזירות הגאון מכל מקום הגזירה כבר בטלה ומכאן ואילך אינו אלא מנהג שנהגו להחמיר ואי אתה רשאי להתיר

בפניהם ומ"ש [הב"י] דביבמה לא גזר
[רגמ"ה] הוא דעת הריטב"א אמנם בהגהות
מרדכי דיבמות (דף תס"ג ע"ב) (סי' קי)
תשובות ר' אביגדור דאף במקום יבום נוהג
חרם רבינו גרשום וכופין אותו לחלוץ וכן
משמע בהגהות מרדכי דכתובות (דף תקמ"ט
ע"ג וע"ד) (סי' רצא) וכ"כ נמוקי יוסף
(ביבמות) בפרק החולץ דף תי"ו ע"א וע"ב דף
תכ"ד אמנם הריטב"א פליג שם (יבמות ס"ד.
ד"ה אעפ"י) בשם רבני צרפת וכתב דאם
שהה עם אשתו עשר שנים מותר לישא אחרת
וכן משמע במרדכי פרק החולץ (סימן ל"א)
(ע"ד דף תנ"ז) דבמקום דיחוי מצוה לא תיקן
רבינו גרשום [עיין הגהות מרדכי פרק החולץ
סי' קיג תשובת רבינו גרשום בשהה עשר שנים
ולא ילדה, וע"ע שו"ת מנחת אלעזר חלק א
סימן טז שדייק ג"כ משם דבמקום מצוה לא
גזר:] ובתשובות ר"י מינץ (סי' י') הסכים
לאסור וכתב כן בשם ר"י אור זרוע (ח"א סי'
תרלח וסי' תשל"ט) לאסור אף במקום יבום
וכתב עוד דאפילו לדברי המתירין במקום יבום
מכל מקום בשהה עשר שנים עם אשתו אין
להתיר דשאני יבום דאשה הקנו לו מן השמים
עכ"ל וזהו שלא כדברי הריטב"א דלעיל
ומהר"ם פדווא סי' י"ט פסק באחד ששהה
עשר שנים עם אשתו שמותר לישא אחרת
דכה"ג לא גזר הגאון וכ"כ הרשב"א [חידושי

הגהות יז אומר שזהו ר' שלמה בן אברהם] סי' ר"פ עכ"ל וכן כתב שם סימן י"ד ומהרי"ק הביא בשורש ק"א (ענף ג) דברי הרשב"א וז"ל שם עד כאן לא תיקן רבינו גרשום אלא שלא לישא אשה על אשתו... "אח"כ הד"מ דן על חדר"ג בארוסתו ונשתטית וסיכם ככה: "ונראה לי דהמיקל וסומך על דברי המתירים לא הפסיד שהרי כתבתי לעיל שלא גזר משום חשש איסור דאורייתא ואינה אלא תקנה בעלמא ובשל סופרים הלך אחר המיקל כל שכן בתקנה בעלמא."

שו"ע אהע"ז א' כא ר"ג החרים על הנושא על אשתו אבל ביבמה לא החרים וכן בארוסה: "רמ"א "הגה אם אינו רוצה לכנוס אלא לפטור (מהרי"ק שורש ק"א) וה"ה בכל מקום שיש דיחוי מצוה כגון ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה (מרדכי פרק החולץ רשב"א סימן ר"ף ומהר"ם פדוואה סי' י"ט) אמנם יש חולקים וס"ל דחרם ר"ג נוהג אפי' במקום מצוה ואפי' במקום יבום וצריך לחלוץ (הגהות מרדכי דיבמות והגהות מרדכי דכתובות וכ"כ נ"י פרק החולץ) ובמקום שאין הראשונה בת גירושין כגון שנשתטית או שהוא מן הדין לגרשה ואינו רוצה ליקח גט ממנו יש להקל להתיר לו לישא אשה אחרת (כן משמע

בתשובת הרשב"א) וכ"ש אם היא ארוסה
ואינה רוצה להנשא לו או לפטור ממנו"

שו"ת מהרש"ך ח"א סי' כ': דן בענין אחד
שאשתו עמדה מלדת ט"ו שנה, ובתוך זמן
הזה, מתו כל בניו ר"ל ואז בינו לבינה התירה
לו שבועתו שנשבע לה בשעת נשואיה שלא
ישא אשה אחרת עליה בחייה. הוא הלך לבית
דין והתירו לו השבועה. "...אבל לדידן דקי"ל
כרבא מדינא דגמרא דבכל גוונא יכול אדם
לכוף את אשתו לישא אשה אחרת אפילו שלא
במקום מפ"ו מסתיין דנימא דהגאון לא תקן
אלא דוקא שלא במקום מצוה..."...יראה
שקרוב לשמוע לדברי מוהר"ר אליה זלה"ה
שפסק שהגאון רגמ"ה לא תקן גזירתו במקו'
מפ"ו ומי שיעיין בנמוקי יוסף פרק הבא על
יבמתו במשנת נשא אשה ושהה עמה י' שנים
גם בגמ' גבי הוא אמר מינ' והיא אמרה מיניה
יראה שכתב דלא אזלינן בתר תקנת הגאון
ובתר מנהגא במקום מפ"ו..."

משיב דבר סימן ט' דן במי שמתו בניו מאשתו
הראשונה, ונשא שניה ושהה עמה שש שנים
ולא ילדה ורוצה לגרשה והיא לו רוצה לקבל
גט, ועכשיו חושבים לעלות לארץ ישראל,
והבעל מתירא שאם עולה יצריכו אותו לשהות
עמה עשר שנים בא"י, ומתירא שיזקין ולא

יכול להוליד. "...אבל אם הוא בא לבקש עצה
שישא אשה בת בנים, ודאי אין צורך גדול
מזה, ואין לדחותו שמא יועיל לו עשר שנים
בא"י, ומכ"ש אם הוא חושש דבין כה וכה
יזקין ולא יהא בר הולידו: ולולא דמסתפינא
הייתי אומר דאפילו בתוך עשר שנים אם הוא
רואה שאין אשתו מולדת ואינה רוצה לקבל
ג"פ שהוא צורך גדול ומזדקקין לו להתיר לו
אשה אחרת, אלא שא"כ אין לדבר סוף,....הא
אם נותן טעם ואמתלא על מה הוא
חושש לפו"ר, אפילו בתוך עשר שנים
יכולים להתיר לו לישא אחרת, והכל לפי
ראות עיני ב"ד... " הנצי"ב סובר דלא מצריכין
עשר שנים בא"י, והעשר שנים עצמן הם בסתם
אבל אם יש סיבה אפשר להתיר לו לישא
אחרת אפילו בתוך עשר שנים.

שו"ת זכות אבות סי' פ"ב אות ק"כ (הובא
באוצר הפוסקים דף טו) כתב בתו"ד בענין
תקנות שונות "דלא קבעו עשר שנים אלא
היכא דאולי יש תקוה, אבל באפס תקוה כגון
שפסקו דמיה דאבד שברה ואפס תוחלתה מה
יועיל להשהותו."

נראה פשוט שאם עדיין לא קים מצות פרו
ורבו בשיעור מינימלי (בין ובת) ושהה עם

אשתו עשר שנים שלא רק שיכול לקחת אשה שניה אלא שחייב לעשות כן אבל בכגון זה אם לא ילדה כלל יכול לגרשה בעל כרחה אם ירצה. ואם ילדה וולד של קיימא, אינו יכול לגרשה בעל כרחה אבל חייב לקחת אחרת. ואם יש לו בן ובת לא יכול לגרשה בעל כרחה אבל יכול לקחת אחרת כי אע"פ שקיים מצות פרו ורבו בשיעור מינימלי עדיין יש מצוה להוליד.

וענין עשר השנים זה סימן שמפני שלא ילדה, מסתמה לא תלד. אבל אם ידוע שלא יכולה ללדת או אם ירא שאם ימתין עשר שנים שוב לא יכול להוליד, לא צריך לחכות עשר שנים.

זכרון יהודה (לרבינו יהודה בן הרא"ש) (הובא באוצר הפוסקים דף יד) "סי' פ"ט הביא **תשו' רבינו גרשם** עצמו ע"ז וז"ל, 'אשה ששהתה עשר שנים אצל בעלה ולא ילדה נהי שאין כופין שתטול כתובה וגיטה מתירין לו לישא אחרת דאדעתא דהכי לא גזר.'"

(אוצר הפוסקים דף יד:) "וכן הביא בהגהת מרדכי יבמות פ' החולץ סי' קי"ג **תשו' רבינו גרשם** בעצמו 'דאם שהה עמה י' שנים ולא ילדה כפינן לי' להוציא משום ביטול פו"ר

דכל כמה דאגיד בה לא נסיב אחריתא' ע"כ,
ומשמע דלולא דאגיד וכו' היה יכול לישא
אחרת ולא חשש כלל לחרם ב' נשים שתיקן
הוא עצמו, ואין לומר דזה הי' קודם התקנה
דהו"ל למרדכי לפרש זה, כן דייק בס' מנחת
אלעזר ח"א סי' ע"ז ע"ש.

(אוצר הפוסקים דף יד:) "תשובות הב"ח סי'
צ"ג 'דמשום מצוה דשבת לחוד ביטל רגמ"ה
תקנתו' (הובא באור מאיר סי' ח'). "מצות
שבת היא המצוה להוליד או ללדת כשאין
חיוב פריה ורביה כמו אם כבר קיים.

**מזה נראה שאלו שאמרו שיש
חרגמ"ה במקום מצות פריה ורביה
(ואפילו אם כבר קיים) לא ראו ולא
ידעו מהות החרם ואם כן אינו אפילו
ספק אלא היתר גמור לפי דברי רבינו
גרשם עצמו. ומי שרוצה להחמיר
צריך להוכיח שיש תקנה חדשה
בדבר, כי אם יש מנהג בדבר הוא
מנהג בטעות שחשבו שרבינו גרשם
תיקן במקום מצוה וזה אינו.**

הסכמת אשתו

בהסכמת אשתו

הב"י שם "וכתב הריב"ש בתשובה סימן צ"א 'והיכא דאיפשר ליה למיקם בסיפוקייהו ורוצה לישא אחרת הדבר ברור שאינה יכולה לומר תן לי כתובתי או תן לי מטלטלין לאחריות כתובה ונדוניא...' "וכתב נמוקי יוסף בפרק החולץ [יד: ד"ה עונה בחודש] בשם הריטב"א [מד. ד"ה לא צריכא] שאמר בשם רבותיו דבמקום שנהגו שלא לישא אלא אשה אחת אינו רשאי לישא אשה אחרת על אשתו דאומדנא דמוכח דאדעתא דהכי אינסבא ליה דלא לינסוב אחריתי והוה ליה כחמר שאינו רשאי ליעשות גמל."

הב"י פוסק דבמקום שאין חרגמ"ה יכול איש לישא כמה נשים שירצה ואין אשתו יכולה לעכב. ובמקום שנהגו שלא לישא אלא אחת, יכול לקחת שניה אם אשתו מסכימה.

ועל זה כתב הדרכי משה "ונראה לי דזה מיירי במקום שאין שם חרם רבינו גרשם אלא שנהגו כך דבמקום שהחרם נוהג אסור מטעם החרם אפילו אם תתרצה אשתו הראשונה ומימי לא ראיתי נושא שתי נשים במקום שהחרם נוהג אף אם תתרצה הראשונה." אבל מדבריו נראה

שמסכים עם הב"י דבמקום שהחרם לא נתפשט לשם, אע"ף שנהגו שם איסור, אם אשתו מסכימה, מותר לו לישא שניה.

שו"ת הר"ן סוס"י מח הובא בב"י יו"ד רכח "וכתב הר"ן שנשאל על מי שנשא אשה במקום שנהגו שלא לישא אשה על אשתו מפני חרם רבינו גרשום והלך למקום שנהגו לישא שתי נשים ורוצה לישא אשה על אשתו והשיב, בית דין הגדול שהחרים על דבר אחד על כל אנשי גלילותיו עליהם ועל זרעם וקיבלוהו עליהם איני רואה שאחד מבני בניהם מאותם שהיה החרם חל עליו בעודו במקומו שנאמר שמפני שיצא ממקומו יהא מסולק החרם מעליו לפי שחרם זה אין המקום גורם אותו אלא אקרקפתא דגברי רמי ולפיכך איני רואה היתר לחרם זה שלא מדעת האשה אבל מדעת האשה אפשר שיש לו היתר ולא עוד אלא שאפשר לדון שאפילו היתר אינו צריך שכיון שחרם זה לתקנת האשה נעשה והיא אומרת אי אפשרי בתקנת חכמים כגון זו שומעין לה וכדתנן (נדרים סג:) כלום אמרת אלא מפני כבודי זהו כבודי אלא שאני מפקפק בזה כי שמא חרם זה אף לתקנת האנשים נעשה כדי שלא יכניסו מריבה לתוך ביתם: " לפי הר"ן יש ספק אם מועיל הסכמת אשתו אפילו במקום שהחרם נוהג, וכבר הוכחנו למעלה שספק

חרגמ"ה להקל. ובמקום שרק נהגו איסור,
בודאי היה מתיר בהסכמת אשתו.
שו"ע אהע"ז א' ט' "...ובמקום שנהגו שלא
לישא אלא אשה א' אינו רשאי לישא אשה
אחרת על אשתו:"

ב"ש כ' "ובמקום שנהגו וכו' אפי' בלא חר"ג
כיון שנהגו הוי כאילו התנה כן אלא מחמת
המנהג מהני ריצוי שלה אבל משום חר"ג לא
מהני ריצוי שלה ד"מ:"

הגהות רע"א ז' על הב"ש "שם ב"ש אות כ'
לא מהני ריצוי שלה. נ"ב בתשובת מהריב"ל
סס"י כ"א העתיק דברי הר"ן שכתב דחרם
דרגמ"ה שלא ליקח ב"נ אם תוכל האשה
להתירו ולתת רשות לבעל א' אם נאמר
שהגאון ז"ל חשש שמתוך שהנשים כפיפות
לבעליהן אם יספיק רשות שלה יקניטנה בעלה
עד שתרצה ולחכמי הצרפתים משפט הגאולה
שהם יודעים איך פשטה תקנה זו במקומותם
עכ"ל ועיין במחנא אפרים הל' שבועות סי'
י"ז:"

תשב"ץ שאלה צ"ד דן במי שגר במקום שאין
חרגמ"ה, אבל עשה תנאי עם אשתו שלא ישא
אחרת שלא ברצונה ואם עבר ונשא עליה אשה
אחרת שלא ברצונה יתן לה כל מה שכתוב

בכתובתה ועכשיו שהה עמה עשר שנים ולא
 ילדה והוא רוצה לישא שניה ואשתו מעכבתו.
 התשב"ץ כתב שהתנאי לגמרי בתקפו לענין
 ממון, אבל למונעו מפריה ורביה לא יכולה
 "...כ"ש הכא שאין עיכובו מליש' אשה זכות
 ממון לה שתזכה בה בקנין סודר ואפילו יש לו
 בנים ממנה יכול לישא אחרת עליה ואין בזה
 אלא משום והין צדק שיהא הן שלך צדק
 דשארית ישראל לא יעשו עולה וכו' אבל אם
 לא רצה להיות מהכשירים לא תוכל למחות
 בידו וכ"ש היכ' שאין לו בנים ממנה שאין
 שומעין לה לבטל בעלה מפריה ורביה מפני
 תנאי זה וכופין אותו ליש' אחרת שלא יהא
 תנאי זה יותר חמור מתקנת רבינו גרשון ז"ל
 שתקן בצרפת שלא ישא אדם אשה אחרת על
 אשתו שלא ברצונה וכתבו האחרונים ז"ל
 בתשובותיהם שאם שהה בעלה עמה עשר
 שנים ולא ילדה שמחייבין אותו לישא אחרת
 דלא עדיפ' האי תקנת' לבטולי דין תורה
 וכ"ש בתנאי כזה שאין בידה למחות בבעלה
 מליש' אשה אחרת ואם אפשר לפרוע לה
 כתובתה מוטב ואם לאו כגון שאין לו נכסים
 אי אפשר להתבטל מפריה ורביה דלא תהו
 בראה לשבת יצרה...." רואים מדבריו שענין
 ביטול מפריה ורביה להתיר לישא שניה
 אפילו כשכבר קיים מצות פו"ר ורואים

שחרגמ"ה לא שייך אם אשתו מסכימה שיקח
שניה.

התשב"ץ אומר בפירוש שהתקנה לא נתקן
באופן שאשתו מסכימה. הר"ן מסופק בדבר.
הב"י אפשר ללמוד לכאן או לכאן. הרמ"א
אומר שבמקום חרגמ"ה לא מועיל הסכמת
אשתו. הדעת נותן כמו שאמר הב"י שהבאתי
לעיל שמפני שהתשב"ץ כתב בודאות איך
נתקן התקנה, הולכים אחריו, אבל אפילו אם
לא תאמר הכי, הוי ספק, וספק חרגמ"ה להקל
כמו שהוכחנו לעיל.

חיים ושלום ח"א סי' כ"ו (הובא באוצר
הפוסקים דף ט) בענין איש שרצה לעלות לא"י
ואשתו לא רצתה רק נותנת לו רשות לישא
אחרת ודן בזממה צדדים ומסיים "על כן נ"ל
להלכה למעשה שאם האשה אינה רוצה
בשו"א לעלות לא"י ישלחו ב"ד ב' שליחים
ת"ח בהתראה שתעלה עמו ואם אינה רוצה
לעלות תקבל גט ואם אינה רוצה לא זה ולא זה
אך היא נותנת לו רשות שישא אחרת ישביעו
אותה עד"ר שנתנה רשות ושלא תחזור לעולם
וכו' ואז יתירו לו הב"ד לישא אשה על אשתו.

ספר ראש משביר דין פו"ר סימן א' (הובא
באוצר הפוסקים דף ט) שדן בענין אשה

חולנית שנתנה רשות לישא אחרת ומביא דעת
האוסרים והמתירים ומכריע להיתרא.

ובמקום שאין חרגמ"ה אלא רק מנהג
אין שום חולק ואין שום ספק שאם
אשתו מסכימה יכול לישא אחרת.

זמן התקנה

זמן התקנה

מהרי"ק שורש קא בשם תשובת הרשב"א:
"...אבל באלו אמרו שהוא מן הדין או מן
החיוב לגרש או לישא אחרת בזה לא גזר הרב
אפי' היה תקנת עולמ(ו)[י]ת, כל שכן
ששמענו שלא גזר אלא לזמן סוף אלף
החמישי..." הרי המהרי"ק מביא הרשב"א
שאמר שרגמ"ה לא תיקן אלא עד סוף האלף
החמישי, והמהרי"ק סובר כמותו הלכה
למעשה. [ועיין לעיל תחת אם החרם נוהג
במקום מצוה שהבאתי התשובה בקצת יותר
שלימות].

כתב הב"י (סימן א') "וכתב מהרי"ק בשמו
[הרשב"א] בשורש ק"א (ענף ד) שלא התקין
ר"ג אלא עד סוף האלף החמישי..." וכן
בסימן ע"ו "...וחרם זה דר"ג לא פשט בכל
המקומות שהרי כתב הרשב"א בתשובה
שתקנת רבינו גרשום לא פשטה בארצו וגם
במקומות שפשטה אין לכוף מטעם חרם ר"ג
שהרי כתב מהרי"ק בסימן ק"א (ענף ד) שלא
גזר ר"ג אלא עד סוף האלף החמישי...."

דרכי משה סי' א' "...ומכל מקום נראה דבזמן
הזה אין אנו צריכין מאה אנשים להתיר דהא
כבר כלה זמן הגזירה ואין צריך היתר כלל

כמו שכתבו התוספות (ביצה ה. ד"ה כל דבר)
והאשר"י ריש ביצה (סי' ג') ולכן אף על פי
שעדיין נוהגין בגזירות הגאון מכל מקום
הגזירה כבר בטלה ומכאן ואילך אינו אלא
מנהג שנהגו להחמיר ואי אתה רשאי להתיר
בפניהם.

שו"ע אהע"ז סי' א סו"ס י "ולאחרים אלא
עד סוף האלף החמישי הגה ומכל מקום בכל
מדינות אלו התקנה והמנהג במקומו עומד ואין
נושאים ב' נשים..."

ב"ש כ"א "ר"ג החרים וכו' הטעם מבואר
בהג"מ דכתובות משום קטטה תיקון ולא
משום דררא דאיסורא וכתב בדרכי משה נ"מ
מזה היכא דאיכא פלוגתא בתקנתא המקיל לא
הפסיד כיון דליכא חשש איסור גם כתב
עכשיו אחר אלף חמישי כבר כלה הזמן ומכאן
ואילך אינו אלא מנהג שנהגו להחמיר ואין
אתה רשאי להתיר בפניהם לכן במקום ספיקא
מעמידין על דין תורה."

שו"ת בית יוסף דיני כתובות שאלה יד: דן
באשכנזי שגר בא"י שהב"י הורה לו לכתחילה
שיכול לישא אשה שניה, ולאחר המעשה, מי
שהוא טען וכתב נגדו. "...ואין ספק שאילו
הר"ן [שאמר שהתקנה חל על הגברא אע"פ

שיצא ממקומו] היה רואה תשוב' הרשב"א
ז"ל שכתב הלכ' למעש' לסמוך על ששמע
[שלא תקן אלא עד סוף האלף החמישי] היה
סומך על שמועתו כמו שעש' מהרי"ק
ומהרי"ק אעפ"י שהיה רואה תשוב' הר"ן לא
היה מניח מלכתוב תשוב' הרשב"א מהטעם
הנז'...

"אבל אנו אומרים שפסק' גזירתו מזמ' תום
האלף החמישי וכדאי הוא עדותו של
הרשב"א לסמוך על שמועתו שכתב בתשוב'
הלכה למעשה ותא חזי מאן גברא מסהיד
עליה מהר"י קולון שהיה מבני צרפת שהיא
סמוכ' לאשכנזי והם בקיאים בתקנותיהם של
אשכנזים ונרא' שהוא מסכים לשמועתו של
הרשב"א שלא גזר רבינו גרשום אלא עד
סוף האלף החמישי ופי זה אף על פי שעוד
היום האשכנזים נוהגים שלא לישא שתי נשים
והם אומרים שהם נמנעים מכח תקנ' רבינו
גרשום על כרחי' צריך לומר שמנהג אבותיהם
שקודם תום האלף החמישי בידיהם ומרגלא
בפומייהו ולא שייכא בדבר חשש ותקנת רבינו
גרשום מ"ה:....

"איכא למימר דאעפ"י שר"ג לא גזר אלא עד
סוף האלף החמישי אין זה ידוע להמון העם

והם חושבים כי עדיין היא קיימ' ומפני כך כתב מה שכתב בתשובות ההם אבל מי שיודע שלא גזר אלא עד סוף האלף החמישי אין כאן חשש ולישני' שכתב בסימ' קפ"ה דייקא כדברי שאילו לדברי האומרים שחרם רבינו גרשום היה עולמי' לא היה לו לכתוב אלא מאחר שנתפשטה תקנת חרם רבינו גרשום בכל ארץ אשכנז שלא לישא שתי נשים אין להחזיק שום אחד שיעש' כן ויעבור על החרם ומה לו לכתוב והעובר על זה כעובר על דברי תורה ולא כתב שהעושה כן עוב' על החרם אלא ודאי משום דלפי האמ' האידנא אחר תום האלף החמישי ליתא לגזיר' ר"ג לפי' כתב שאעפ"י כן כיו' שנתפשטה בכל ארץ אשכנז והם סבורים שמחמת הגזירה של ר"ג הם נמנעים עכשיו מלישא שתי נשים וכל כך חמירא להו להמון העם דדומה להם שהעובר עלי' כעובר על דברי תורה אעפ"י שלפי האמת עכשיו ליתא לגזירת רבינו גרשום שאין ראוי להחזיק שום אחד שיעשה כן ועל דרך מה שאמרו באתרי' דרבי יהודה חמירא להו שביעי':...

"אלמא דלפי האמ' מסוף האלף החמישי פסק החרם והגזירה ואין שם אלא תקנ' בלבד שנהגו מעצמם ממנהג אבותיהם בידיהם והמון העם חושבים שגזירת ר"ג עדיין קיימ' אבל

מי שיודע האמ' שכבר פסקה גזיר' ר"ג
והוא אינו באשכנז אינו חיוב לקיים
אותה ובז' ניח' דלא יקשה מהר"י קולון דידי'
אדידי'...:

שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' ט"ו "...הלא אמרו שלא
גזר אלא עד סוף אלף החמישי..."

מכל הני אין שום ספק שכלה החרם בסוף אלף
החמישי ואלו שנמנעים מלישא אשה על אשתו
או מפני שיש מנהג או מפני שחושבים שאסור
ואז הוי מנהג בטעות.

היתר מאה אנשים

היתר מאה אנשים במקום מצוה :

כלבו סימן קט"ז "והחרם ששם רבינו גרשום שלא לישא ב' נשים אין להתירו רק במאה אנשים משלש ארצות כגון ארגון לומברדיא"ה צרפת, גם כן לא יסכימו עד שיראו טעם מבורר להתיר..." וכן הוא בתשובות מהר"מ מרוטנבורג, וכן בתקנות רבינו תם וכן בתשובות מהר"ם פאדווא. וכולם הזכירו מאה אנשים ולא מאה רבנים. ומ"מ נראה מהפוסקים דבמקום שצריכים היתר מאה אנשים צריכים לכל הפחות אנשים שלומדים גמרא והלכה. אבל נראה שמותר לצרף אנשים קרובים זה לזה כמו בהתרת נדרים.

ונראה גם כן מהרבה פוסקים דבמקום שצריכים היתר ויש טעם טוב להיתר, מצוה לצרף ולחתום על היתר מאה אנשים. (אבני זכרון, שד"ח, מהרשד"ם, אהל יצחק, מהרי"ם פאדווא וכו' הובאו באוצר הפוסקים דף י').

דרכי משה "...ומכל מקום נראה דבזמן הזה אין אנו צריכין מאה אנשים להתיר דהא כבר כלה זמן הגזירה ואין צריך היתר כלל כמו שכתבו התוספות (ביצה ה. ד"ה כל דבר) והאשר"י ריש ביצה (סי' ג')..."

ב"ח "ומדינא ודאי לא היה צריך הסכמה על זה ממאה רבנים אלא כל ב"ד היה רשאי לפסוק היתר לישא אשה אחרת במקום מצוה וראיה ברורה ממ"ש מרדכי בפ' מ"ח (יבמות סימן נ"ז, דף ד. ד"ה ומורי) דהרב ר"א ממיץ היה נוהג להתיר חרם דר"ג לישא ב' נשים ליבם כדי שלא תהא חליצה פסולה וצריכה לחזור על כל האחין והיה אומר שבמקום מצוה לא נגזרה גזירה..."

דרישה ס"ק כב "נושא אדם כמה נשים. היינו במקומות שלא נתפשט חרם ר"ג מ"ה עם סייתו. ומהרי"ק בשורש ק"א (אות ד) כתב שלא התקין ר"ג אלא עד סוף אלף החמישי וב"י הביאו (לקמן בסימן ע"ו (קי"ג. ד"ה ומ"ש לפיכך). כתונת פסים) ועוד שאר חלוקים וע"ש ורמ"א כתב ומ"מ בכל מקומות ומדינות אלו התקנה והמנהג במקומו עומד ע"ש: (כתוב בכלבו (סי' קט"ז) דאין להתיר חרם זה אלא בק' אנשים מג' קהילות ומג' ארצות ולא יסכימו להתיר עד שיראו טעם מבורר להיתר וכתב רמ"א בד"מ (אות י) 'ומכל מקום נראה דבזמן הזה אין צריכין להיתר מאה אנשים דהא כבר כלה זמן הגזירה כמו שכתבו התוספות (ד"ה כל דבר) והרא"ש ריש ביצה (סי' ג). כתונת פסים)... ומה שכתב הרמ"א "בכל מקומות ומדינות אלו התקנה

והמנהג במקומו עומד" היינו דווקא באשכנז
ושאר מדינות אירופא שנתפשטה התקנה שם,
אבל לא א"י, ארה"ב וכו'.

שו"ת הר"ן סוס"י מח "...אבל מדעת האשה
אפשר שיש לו היתר ולא עוד אלא שאפשר
לדון שאפילו היתר אינו צריך..."

ויש מן האחרונים שכן מצריכים היתר ממאה
אנשים אפילו במקום מצוה, אבל דחוק לומר
כן, כי טעם אסיפת חתימות ק' אנשים כדי
להכביד עליו, ובמקום מצוה, מצוה לזרז, לא
לעכב, וסוף סוף לא חמור מספק חרגמ"ה
וספיקו להקל.

עבר ונשא שניה

עבר ונשא שניה :

שו"ת ר' אליהו מזרחי שאלה יד דן בין השאר אם כופין למי שעבר על החרם ונשא אשה שניה. "...ועל הפנה הרביעית נראה לי דאין כופין ואף על גב דעבר בגזירת הקהל...ולאו דוקא בכפיית שוטים דלא אלא אפילו בכפיית שמתא נמי לא..."

שו"ת בית יוסף דיני כתובות שאלה יד "ומה גם כאשר הוגד לי כי עם היו' שהאשכנזי ההוא נשא אשה על פי הורא' חכמים שלמים וכן רבים מצפ' תוב"ב וממצרים הוא מחזיק לתפוס ברש' חרמו עד שיגרשנו וזה דבר שלא חשב אנוש ואפי' ר"ג עצמו בזמנו ובמקומו לא תקן אלא שלא ישא אשה על אשתו אבל אם נשא שיגרש' זו לא שמענו ולא עלה על לב אדרב' מאחר שנשא' אם יגרש עובר על חרם ר"ג שתקן שלא יגרשנה בע"כ ומלבד זה אסור לעשו' כן להכלים בת ישראל ובר מן דין מי עדיף האי מפסולי גט מדרבנן שאם נשא' לא תצא או מאשה שטבע בעלה בים במי' שאין להם סוף שאם נשאת לא תצא כל שכן זה שנשאה בהוראת חכמים רבים וגדולים שאם ינדרו אותו שום חכם או חכמי' ידעו נאמנה שהם מנדי' את מי שאינו חייב נדוי ויחושו לעצמן ועתידי' ליתן את הדין וכן

מי שקורא אותו עברייך או מנודה ראוי לעונש
ואם אין דין למטה יש דין למעלה..."

שו"ע אהע"ז א' כא רמ"א "וכופין בחרמות
ונדויין מי שעובר ונושא ב' נשים לגרש אחת
מהן וי"א דבזמן הזה אין לכוף מי שעבר חר"ג
(ב"י בסי' פ"ו) מאחר שכבר נשלם אלף
החמישי (שם בשם מהרי"ק) ואין נוהגין כן..."

נראה שעוד הפעם יש ספק בדבר וא"כ אין
לענשו, ולהכריחו לגרש אחת מהם יהיה גט
מעושה וגם גט בעל כרחה שג"כ כנגד
חרגמ"ה.

פילגש

הפילגש וחרם רבינו גרשם

בספר עטרת יהושע סי' א' ס"ק י' (הובא באוצר הפוסקים דף יא) הביא בשם היש"ש דלהסוברים שמותר ליקח פילגש חל חרם ר"ג גם ע"ז. ובשם ספר בית משה כ' דלא קאי חר"ג ע"ז.

בכנה"ג סי' א' הגב"י אות כ"ד (הובא באוצר הפוסקים דף יא) כתב "הנושא אשה כדת הישמעאלים חל עליו חרגמ"ה כך מתברר מדברי בנימין זאב סי' ק"י, וכ' עליו "דאין דבריו נראים לי דלא יהא אלא פילגש אין חרגמ"ה חל עליו דל"ג אלא על הנושא על אשתו ואשה לא מיקריא אלא בנשואין או בארוסין".

שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' ט"ו דן בענין פילגש והוכיח שמותר גם מן התורה וגם מדרבנן, ובסוף התשובה דן באם שייך חרגמ"ה בפילגש ואם יש משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאי אתה רשאי להתירם בפניהם או אם יש מקום להחמיר כדשדר שמואל לבני בשכר לאסור להם דברים המותרים, מפני שאינם בני תור'. והנה לראשונה הנוגע לגזרת רגמ"ה מלבד שלא נתפשט' גזרתו בכל הארצות ולא נתקבל' בכל ישראל כי בארצות המערב והמזרח לא חלה

כלל רק במדינת אשכנז לבדה וזה מפני חמת
 המציק שאינן מתירים לאדם לקחת יותר משתי
 נשים שהוא אצלם לעון א"א יחשב (ונתקיים
 בנו בעו"ה ויתערבו בגוים וגו' לכן מהראוי
 הי' לבטלו) הלא אמרו שלא גזר אלא עד סוף
 אלף החמישי, אבל בר מן דין הבו דלא
 לוסיף, ואין לך בתקנ' חדש' אלא המפורש
 בה דהיינו שלא לקחת אשה על אשתו הגם
 הלום שאמרו שלא גזר על הארוס' (ואע"פ
 שבדין תור' ארוס' בכלל אשה שהרי קרויה
 אשת המת לענין יבום אלא שהולכין בתקנ'
 אחר לשון ב"א) וכן ביבמ'. וגם בפילגש יש
 בה לפעמים משום מצו' לקיים מצות פ"ו, אם
 אינו מוצא אשה שתנשא לו או שיש לו ואינה
 בת בנים ואינו יכול לגרשה אם מפני הקשר
 אמיץ שביניהם או מחמת שכתובת' מרוב'
 יותר ממה שיש לו [וכנראה שאם לא היתה בת
 בנים היה מתיר או לגרשה בעל כרחה או
 לקחת שניה]. ולשניה משום דברים המותרים
 ואחרים נהגו בהם איסור שאי אתה רשאי
 להתירם בפניהם לא אמרו אלא בכותאי ודדמי
 להו דמשרכי מילתא אי נמי שנהגו איסור
 בדבר שידוע להיתר אלא שקבלו עליהם
 חומרא לסייג וגדר לתור'. והנה תרתי ליתניהו
 בנידון הפילגש האידנא לדידן, דכבר נתבאר
 לעיל דפילגש לא נאסר' כלל במנין ולא נודע
 שקבלוה לאיסור. אדרב' רבו המתירים והיחיד

שנמשך אחר דעת הר"מ בטלו דבריו מחמת
 שאין להם על מה להשען. ומה שנמנעו
 במדינות הללו מפילגש מעצמם ומאליהם
 נמנעו בחשבם שיש בו איסור. ומנהג בטעות
 אינו מנהג ומתירים אותו בפניהם אם
 נהגו מחמת שהיו סבורים שהוא אסור.
 ובאמת הוא מותר ולסייג לא קבלוהו מעולם
 (אע"פ שנטה לדעה זו מאן דמחמיר בה
 אעפ"כ לא נתקבל' בהסכמ' כלל) רק מחסרון
 ידיע' בלבד עשו כן או שהמור' לאסור אף הוא
 טעה ואמנם האיסור אין בו משום סייג
 כמש"ל. אדרב' ההפך הוא סייג לתור' אי
 משום להרחיק מן העבר' ההפקר והזנות
 ולמעט בזמה דנשג"ז להוצאת שז"ל מן הבלתי
 נשואים. וגם הנשואים בעת שאין נשותיהם
 מצויות להם ואם כדי לסייע בקיום מ"ע
 הגדול' דפ"ו שנמנעת פעמים הרב' אף מן
 הנשואים בסבת התקשרם באשה אחת בלבד
 לכן אין אומה ראוי' להרבות בנשים אלא
 האומ' הקדוש'. לפיכך התירה התור' אותן
 לאיש הישראלי מפני שאסר' לו הזנות והנאוף.
 וגם אשתו אסור' לו בימים רבים של נדה וזבה
 ולידה למען יוכל עמוד בהן לפיכך לא לחינם
 התירתן תור'. וגם כדי להרבות זרע ישראל
 ובדין שיאסרו האומות עליהן יותר מאחת
 שבלא"ה הם רבים וא"ץ אלא לישוב המדינ'
 ומהראוי הי' למנוע מלאסור ליהודי שתי נשים

משום איסור דבחוקותיהם לא תלכו, רק משום
 שהוא בשב ואל תעשה וגם מחמת הסכנ'
 ליהודים השוכנים בין הערלים כשנושאים
 שתי נשים הוצרך רגמ"ה לגזור איסור זה שלא
 מן הדין. ולכן אינו נרא' מ"ש הר"ן בתשוב'
 שגזרת רגמ"ה אקרקף דגברי רמי לומר
 שאפילו יצא האשכנזי למדינ' שאין נוהגים
 תקנ' זו דרגמ"ה חל עליו איסור זה ולפי
 האמת אינו כן כי לא בא לידי תקנ' זו אלא
 מפני סכנת הערלים. משא"כ במקום שאין
 האומות מקפידין ודאי לא גזר להוסיף על ד"ת
 מה שאין בו סייג ולא גדר לתור' אלא ההפך
 ובטול מצו' ומעוט זרע הקדוש חליל' אלא
 ע"כ לא בא לידי מדה זו אלא מפני האונס
 וצורך שעה והמקום גורם (אע"פ שקצת אמרו
 בו ט"א כ"ה העקר ולדברי הכל לא תקן משום
 סרך איסור. גם הסכימו הפוסקים פה אחד
 שבמקום מצו' לא גזר) משא"כ במקום שאין
 בו חשש סכנת האומות זה פשוט ומוכרך
 בעצמו.... לכן לדעתי הוא דבר מצו' רבה
 לפרסם ההיתר ביחוד בדורנו זה שהכנעני אז
 בארץ שאהב את הזמה...וגם ת"ח צריכים לכך
 ביותר. שכל הגדול מחברו יצרו גדול וראוי
 להיות לו פת בסלו ולקיים זרע אם אינו זוכה
 לו מאשתו שנפלו בגורלו..."

וטעם של סכנה מהערלים (ז"א הנוצרים) זה
לא שייך בא"י ולא שייך בארצות הברית בזמן
הזה שאפילו אם אסרו לרשום בערכאות אשה
שניה, אין בו משום סכנה.

מנהג

מנהג להחמיר

אחר כל הראיות שהבאתי, עדיין אפשר לומר שנוהגים להחמיר שלא די בספק אחד, ולהניח שנתפשטה התקנה לארה"ב, ולומר שמי שהלך ממקום שנוהג התקנה למקום שלא נהג עדיין חל עליו, ושבמקום מצוה מצריכים היתר מאה אנשים אפילו במצות פריה ורביה, ושלא מועיל הסכמת אשתו אפילו לאחר תום אלף החמישי.

על זה הוכחנו שהדין אינו כן. ואף פעם לא שמע שום אחד שעמדו בית דין מקובל לתקן תקנה חדשה בדבר (חוץ מהרבנות מטעם מדינת הערב רב שלא חייבים לקבלם וגם הם עצמם לא סומכים על זה ומשביעים ספרדי הבא להתחתן אע"פ שתקנתם ג"כ כולל הספרדים). ומה שנוהגים העם ככה מפני שסבורים שיש בו איסור ובאמת אינו כן. וא"כ הוי מנהג בטעות. ומנהג בטעות אינו מנהג ואינו צריך התרה. וכן כתב הבית יוסף וכן כתב רב יעקב עמדין. והבית יוסף כתב בפירוש שהרבנים רמאו את העם שלא יפקקו העם בהמשכת התקנה. וע"כ אמר שמי שיודע את האמת אינו חייב לנהוג לפי התקנה. ואפילו גזירת בית דין הגדול בלשכת הגזית תלוי ברצון הקהל וקבלתם ובפרט בדבר שאינו סייג לתורה ובפירוש מותר בתורה.

וחוץ מזה, יש טעמים חזקים להתיר התקנה לגמרי אפילו היה בתקפו כמו שאמרו הגר"א והיעב"ץ.

ואם תאמר שיבא תקלה מן הדבר שיפרצו בעריות, אדרבא ר"ל דורינו כבר נפרץ בעריות. ומזה יכול לבא הצלה כי יש לנו חזקה שאין אדם עושה בעילותיו בעילות זנות וגם לא שביק היתרא ואכל איסורא ואם יש אפשרות לעשות בהיתר, לא יכשל בעריות ח"ו.

ועוד יש תקנה בשביל הנשים שלא מוצאים זיווג שיש להן אפשרות להיות אשה שניה אצל מישהוא. כי במצב הנוכחי יש 2% יותר נשים מגברים ואם לכל הפחות 4% מהנשים לא תמצאו בעלים. ויש גברים שלא נושאים אשה בכלל וגם נשים מאריכות ימיהן יותר מגברים וע"כ חלק של הנשים שלא יכולות לינשא באמת מגיע עד 9%. ובמצב שהרבה אמהות צריכות לצאת חוץ לביתם לפרנס משפחתם, אפשר שאחת מהנשים יכולה לשאר בבית לטפל בילדים.

והטעמים כל כך חזקים שאפילו היה קצת סרך איסור בדבר היה כדאי לחשוב להתיר כמו שכתב היעב"ץ בענין הפילגש. קל וחומר

כשאין שום סרך איסור ואדרבא אפשר בזה
לחזק מצות הבורא ולקרב הגאולה.

תנאי כתובה ושבועה

תנאי כתובה ושבועה

רק דבר אחד נשאר וזה ענין תנאי כתובה, המפורשים והלא מפורשים. בקצת קהילות של ספרדים נוהגים להשביע החתן שלא יקח אשה על אשתו, ושבועה זאת כולל התנאי שלא יכול לישא אשה שניה בלי רשות או מאשתו או מן הבית דין.

אם נשבע על דעת אשתו, היא יכולה למחול לו ואז אפשר להתיר השבועה. ואם במקום מצוה כבר הבאתי התשב"ץ שכתב שאין אשתו יכולה לעכבו. ואם אינו במקום מצוה, כדאי לפייסה ולרצותה. (ובאמת כל מי שרוצה לקחת אשה על אשתו, כדאי לו לרצותה.)

אם נשבע על דעת בית דין כדאי לבית דין להתירו, אבל אם לא יתירו אני לא רואה היתר.

ולעתיד כדאי לספרדים לבטא בפירוש ולעשות תנאי בפירוש שלא מקבלים איסור בדבר, ואולי לא יספיק רק לדלג לכתוב לשון השבועה בכתובה שמאחר שזה מופיע בכל תופסי דשטרי אפילו אם לא כתבו, כאילו כתבו.

ובאשכנזים, אפשר לטעון שעל מנת כן לא
אינסבא. לאומת זה, הרשב"א היתיר למי שיצא
ממקום שנהוג חרגמ"ה לישא אשה שניה, וגם
המהרי"ל, והב"י בתשובה אמר שמי שיצא
ממקום שנהוג למקום שלא נוהג אינו חייב
לקיים התקנה ולא חילק לומר דווקא אם אין
לו אשה כבר. על כן נראה דמעיקרא דדינא
מותר אפילו בלי רשות אשתו, אבל גדול
השלום ויותר טוב לפייסה ולרצותה עד
שתסכים. ובנשואין הבאים כדאי לומר בפירוש
שהוא סובר כמו כל הני פוסקים שהוא יכול
לישא אשה על אשתו.

הלכה למעשה

הלכה למעשה

הוכחנו לעיל שקרוב לודאי שחרם רבינו גרשם תם ונגמר בסוף אלף החמישי, זאת אומרת לפני שבע מאות חמשים שנה, כמו שכתבו הרשב"א, המהרי"ק, המחבר והרמ"א. ובמקומות שמחזיקים אותו, אינו אלא מנהג, ויתכן שהוא מנהג בטעות כמו שמשמע קצת מתשובת הבית יוסף.

עוד הוכחנו מה שמובן מאליו שספק בתקנת רבינו גרשם להקל, אפילו בספק אחד.

כל אשכנזי שגר או בארץ ישראל או בארצות הברית יש לו הספק אם התקנה תלוי במקום או בגברא. הרשב"א, המהרי"ל, הבית יוסף, ועוד סוברים שתלוי רק במקום ולא בגברא. הבית יוסף אומר דאילו הר"ן (שהוא מקור לשיטה שתלוי בגברא) היה רואה את תשובת הרשב"א, היה מודה בדבר שלא תלוי בגברא.

אם כן כל איש אשכנזי שגר בארץ ישראל או בארצות הברית או שאר מקומות שלא נתפשטה התקנה יש לו ספק באיסור של מנהג, וספק באיסור של מנהג הוא מותר.

אם מסכים אשתו, זה מוסיף עוד ספק. יש פוסקים כמו התשב"ץ שפשוט להם שמועיל

הסכמת אשתו ויש שמסופק להם כמו הר"ן
ויש שאוסרים.

אפילו אם לא מסכים אשתו, אם זה מקום
מצוה יש עוד ספק. ובאמת הוא קרוב לודאי
להתיר כמו שכתבו הרשב"א המהרי"ק,
הרא"ש, ר' אליהו מזרחי, הרמ"א הב"ח הטור,
הריב"ש וכו'. ובמצוה דפריה ורביה אפילו
במצות שבת (אחר שכבר יש לו בן ובת) הרי
זה מותר בודאי על פי דברי רבינו גרשם עצמו
הובאו לעיל.

בשני צורות האלו, או שמסכימה אשתו או
במקום מצוה, יש ספיק ספיקא במנהג ובאמת
לא צריך על פי דין יותר מספק אחד, וע"כ
בודאי הוא מותר לכתחילה לעשות. ואם הוא
במקום מצוה וגם אשתו מסכימה, יש ספק
ספיק ספיקא, ואין שום מקום לפקפק.

ואם שמים במשקל ענין של לקיחת ב' נשים
שלא נתקן לגדר וסייג לתורה כנגד דברים
שמתירים בפשיטות כמו להוציא בשבת לרחוב
ברוחב ט"ו אמות על ידי צורת הפתח, שלרוב
ראשונים הוא איסור סקילה, או לאכול בשר
שקלפו סירכות מן הריאה שעושין את זה
אפילו בבשר שקוראים חלק (ואומרים
שסירכא קטנה הוא רק ריר) ולקלוף סירכא
במקום למעך ולמשמש עד כלפני מאה

וחמשים שנה כל הפוסקים אסרו וכו' וכו'
איסורים חמורים שמורים היתר. ולישא שתי
נשים מפקפקים אף על פי שאין טעם לאסור
והרבה פעמים הוא מצוה גדולה לישא שניה.

ועכשיו שהפריצות בוערת ברחוב ובתקשורת
ומספר הגיטין עולה, צריכים שמירה יתירה.
והשמירה לא בא מלאסור דברים המותרים
אלא ע"י שיש לאיש פת בסלו ואין צריך ואינו
רוצה להסתכל בשוק וישבע בנשים שהיתיר לו
התורה.

ומה עוד שיש באופן טבעי יותר נשים מגברים
וגם יש גברים שלא נושאים לכמה סיבות וע"כ
אם לא מתירים לאלו שרוצים לקחת יותר
מאשה אחת, 5-9% מהנשים לא תוכלו למצוא
בעל בכלל.

מכל זה יוצא שלא רק שמותר לקחת כמה
נשים אלא שיש מצוה לעשות כן.

אחרית דבר

אחר כל הנזכר למעלה, למה יש כל כך התנגדות לענין של איש אחד עם שתי נשים? אפשר להסתכל בעוד ששלשה ענינים שקצת דומה, והם הש"ס והתפילה וזקן לבחור ישיבה. אנו יודעים בלי שום ספק דבכמה מקומות שינו הש"ס מפני הצנזורה. ואנו יודעים את המקומות ואיך להחזיר העטרה ליושנה. ואף על פי כן, הגמרות עדיין לא תוקנו.

בתפילה, יד הצנזורה נגע בכמה מקומות. בתפילת עלינו לפני ואנחנו כורעים, צריכים לומר:

שְׁהֵם מְשַׁתְּחוּיִם לְהָבֵל וְרִיק וּמִתְפַּלְלִים אֶל
אֵל לֹא יוֹשִׁיעַ

אולי היום רוב הסידורים שנדפסו בארץ ישראל הכניסו את זה, לכל הפחות בסוגריים.

בשמונה עשרה ברכת המינים לגמרי מסורסת. הנוסח הנכון (נוסח אשכנז) הוא:

וְלִמְשַׁמְדִּים אֵל תִּהְיֶה תִקְוָה, וְכָל-הַמִּינִים
כָּרְגַע יֵאבְדוּ, וְכָל-אוֹיְבֵי עַמֶּךָ מְהֵרָה
יִכָּרְתוּ, וּמַלְכוּת זְרוֹן מְהֵרָה תֵּעָקֵר וּתִשָּׁבֵר
וּתִמָּגֵר וְתִכָּנֵּעַ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה
ה', שֶׁבַר אֹיְבִים וּמִכְנִיעַ זָדִים.

אפשר להבין פחד היהודים ששינו את התפילה מפני פחד מוות, אבל קשה להבין למה עד עכשיו רק מעט מזעיר סידורים תקנו את הנוסח.

הנוסח הנכון של ברכה שניה אחר ההפטרה הוא:

רַחֵם עַל צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיִּינוּ, וְלַעֲלֹבֹת נַפְשׁ תּוֹשִׁיעַ וְתִנְקֹם [או וְתִקּוֹם] נָקָם בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה ה', מְשַׁמֵּחַ צִיּוֹן בְּכָנִיָּה.

בכמעט כל הסידורים הוציאו וְתִנְקֹם נָקָם. אפשר להבין למה הוציאו, אבל עכשיו למה לא החזירו?

לפני בערך מאה וחמשים שנה, המסקילים יעצו למלך של רוסיא לאסור ליהודים לגדל זקן, פרט לרב, שהיה מותר. היו מקומות שהעמידו את הדבר כפשטותו, ובאלו מקומות, מי שקיבל סמיכת הרבנות גידל זקנו. בשאר מקומות, התירו אפילו אברך בקולל, ושם גידלו הזקן מיד אחר החתונה. במקומות אחדות, כמו ליובאוויטש מסרו נפשם על הדבר וכולם גדלו זקן. שמונים שנה אחר שמת המלך האחרון של רוסיא, ובריחוק של אלפי

קילומטרים עדיין יש ישיבות שמקיימים גזירת המלך רוסיא ואוסרים לבחור לגדל זקן.

מלפני אלף שנה, מפני פחד של פוגרומים מהנוצרים, רבינו גרשם מאור הגולה עשה תקנה לזמן מסוים שבארצות הנוצרים אסור לקחת שתי נשים. שבע מאות חמשים ושמונה שנה אחר תום זמן התקנה, בארץ ישראל, מקום שאף פעם היה התקנה האנשים חושבים שמשפחה כמו המשפחה של יעקב אבינו ודוד המלך לא מספיק מערבי ולא מספיק מודרני ואפילו חס ושלום לא מספיק טהור וקדוש.

בכל הנ"ל אנו צריכים לעקור את דעת הנוצרים והרומאים והיוונים ולחזור למקורות שלנו שהם תורתנו הקדושה ומעשה אבותנו.

ובזכות המצוה הגדולה של פריה ורביה ובזכות הטהרת עם ישראל יהי רצון שנזכה לקרב הגאולה ולראות בנין בית המקדש ולראות פני המשיח במהרה בימינו.